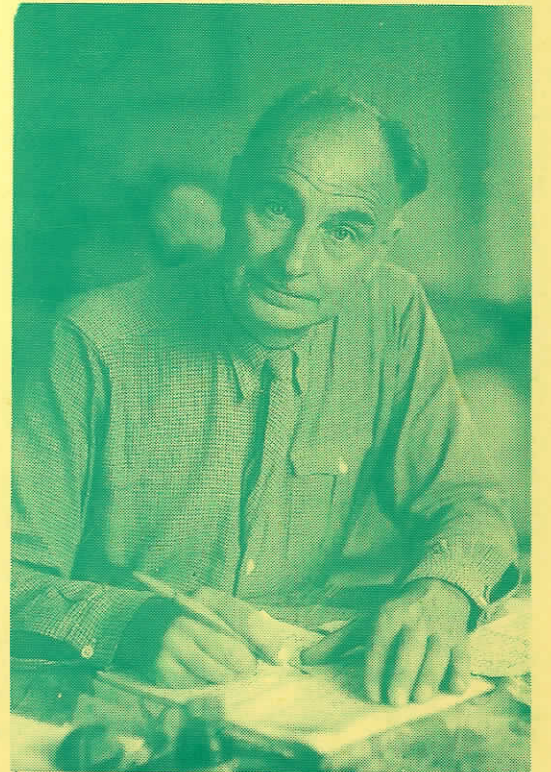

BART DE LIGT (1883-1938)

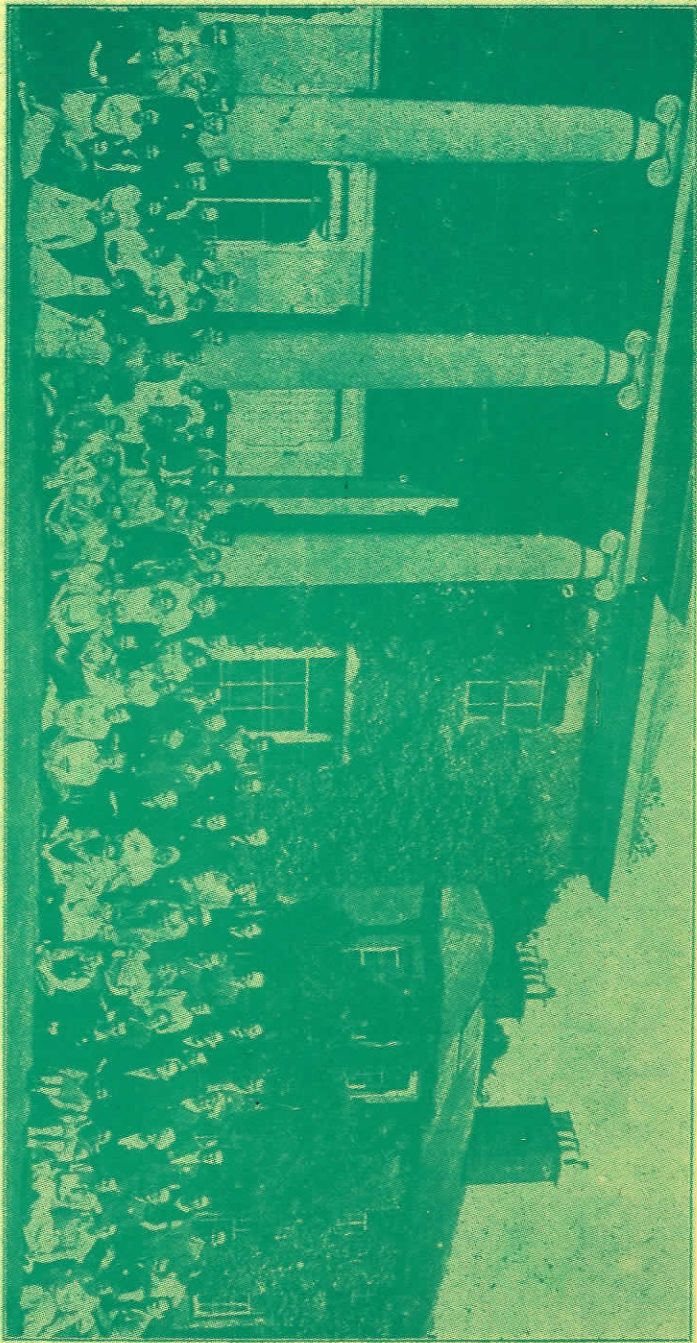
VREDES-AKTIVIST EN VREDES-ONDERZOEKER

- * ZIJN LEVEN EN IDEEEN
- * ALDOUS HUXLEY EN „THE CONQUEST OF VIOLENCE”
- * WRI-LID
- * WAARDERING IN ENGELAND EN DE V.S.
- * ZIJN BETEKENIS VOOR NU

Peter van den Dungen
Herman Noordegraaf
Wim Robben

HET KONGRES VAN DE WAR RESISTERS' INTERNATIONAL TE WELWYN (1934)

Zittend in Indiase kleding: Mirabeau, en dan naar links: Arthur Ponsonby, Valantin Boelgafkoff, Mw. Runham Brown, H. Runham Brown, Mw. Fenner Brockway, A. Fenner Brockway, Bart de Ligt, Frans Arjts. Op de voorgrond vóór Runham Brown: Harold Bing en Hein van Wijk. Achter Mw. Brown: Albert de Jong.

ISBN 90-6346-108-9 NUGI 642

BART DE LIGT (1883-1938)

VREDES-AKTIVIST EN VREDES-ONDERZOEKER

- * ZIJN LEVEN EN IDEEEN
- * ALDOUS HUXLEY EN „THE CONQUEST OF VIOLENCE”
- * WRI-LID
- * WAARDERING IN ENGELAND EN DE V.S.
- * ZIJN BETEKENIS VOOR NU

**Peter van den Dungen
Herman Noordegraaf
Wim Robben**

**BART DE LIGT-FONDS, BOXTEL
i.s.m.
STICHTING VOORLICHTING AKTIEVE GEWELDLOOSHEID, ZWOLLE**

Eveneens verschenen op 3 september 1988:

"Drie generaties spreken over Bart de Ligt (1883-1938) als vredes-aktivist, christen-socialist, anarchist, vrijdenker en humanist. Een herdenkingsboek onder redactie van Herman Noordegraaf en Wim Robben." Boxtel/Zwolle, 1988; 286 blz. - met ± 60 foto's.

Dit boek bevat biografiese inleidingen over Bart de Ligt en Ina de Ligt-van Rossem; bijdragen van 40 mensen (waaronder de meest bekenden uit de Nederlandse vredesbeweging); biografiese informatie over hen; een volledige bibliografie van alle geschriften van Bart de Ligt en van de publikaties die tussen 1938 en 1988 van en over hem verschenen zijn.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Dungen, Peter van den

Bart de Ligt (1883-1938): vredes-aktivist en vredes-onderzoeker / Peter van den Dungen, Herman Noordegraaf, Wim Robben. - Zwolle: Stichting Voorlichting Aktieve Geweldloosheid (SVAG); Boxtel: Bart de Ligt-Fonds. - (SVAG-Algemeen; A8).

ISBN 90-6346-108-9

SISO 399.24 UDC 929 Ligt, Bart de + 327.36 NUGI 642

Trefw.: Ligt, Bart de.

© Bart de Ligt - Fonds, Postbus 90, 5280 AB Boxtel;
Stichting Voorlichting Aktieve Geweldloosheid,
Postbus 137, 8000 AC Zwolle (1988; herdruk 1990)

Uit deze uitgave mag uitsluitend iets verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, na voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

VOORWOORD

50 jaar geleden overleed de Nederlandse vredesaktivist en vredes-onderzoeker Bart de Ligt (1883-1938). Hij is één van de belangrijkste figuren uit de radikale vredesbeweging van voor de Tweede Wereldoorlog. Hij was erg actief in de internationale vredesbeweging, waaronder de War Resisters International (WRI), zowel organisatorisch als in de principiële, historische en praktische doordenking van de vragen van oorlog en vrede en geweldloze strijdmethoden.

Mede door de geringe toegankelijkheid van zijn geschriften voor het Engelstalige publiek, is hij daar relatief weinig bekend. In deze brochure geven wij een introductie met betrekking tot het leven en werk van Bart de Ligt. Ze is uit drie gedeelten opgebouwd. Allereerst wordt een algemeen levensoverzicht gegeven. In het tweede gedeelte wordt de waardering voor De Ligt in de Engelstalige wereld behandeld. In het derde deel wordt de invloed en betekenis van Bart de Ligt bekeken in de laatste vijftig jaar, de periode 1938-1988. We hopen dat de lezer zo een goed beeld krijgt van deze persoon, wiens ideeën ook voor de huidige vredesbeweging nog van betekenis zijn.

Peter van den Dungen
Herman Noordegraaf
Wim Robben

(3 september 1988)

**BART DE LIGT (1883–1938):
VREDES-AKTIVIST EN VREDES-ONDERZOEKER;
ZIJN LEVEN EN IDEEEN**

door: Herman Noordegraaf

I. JEUGD (1883-1910)

Bartholomeus de Ligt werd op 17 juli 1883 in Schalkwijk bij Utrecht geboren. Zijn vader was predikant in de Nederlandse Hervormde Kerk. Hij behoorde tot de orthodoxe stroming in deze kerk, voor wie de klassieke Calvinistische waarheden onaantastbaar waren. Reeds in zijn middelbare schooljaren begint de verwijdering van dit milieu: de leergierige jongen neemt allerlei lectuur tot zich die niet in dit milieu past, zoals allerlei vormen van nieuwe literatuur, maar ook sociale geschriften, zoals die van Tolstoy en Ruskin.

Deze ontwikkeling zet zich door tijdens zijn studie theologie in Utrecht (1903-1910), hoewel het hem bijzonder veel moeite en zware innerlijke worstelingen gekost heeft om los te komen van zijn milieu. Hij ontwikkelt zich grotendeels buiten de officiële studie om. Deze is hem te weinig betrokken op de grote maatschappelijke en levensvragen. Hij houdt zichzelf intensief bezig met de vragen van de verhouding geloof en wetenschap en met filosofische lectuur. Hij is vooral op de Duitse filosofie georiënteerd. Hij bestudeert de grote filosofen van het Idealisme: Kant, Fichte, Schelling, maar bovenal Hegel. In die dagen was er een Hegel-renaissance in Nederland, vooral door toedoen van de Nederlandse Hegel-vertolker G.J.P.J. Bolland, wiens gastcolleges De Ligt volgde. Het "denkschema" van Hegel is heel De Ligts denken blijven beïnvloeden. Hij neemt Hegels visie op de geschiedenis over: er is een ontwikkeling in de geschiedenis en wel in een bepaalde richting, namelijk de vrijheid. De geschiedenis is "wordende vrijheid". De mens gaat de machten en krachten die hem beheersen met zijn denken doorgronden en als redelijk en zedelijk wezen beheersen. Dat is vrijheid. De ontwikkelingen voltrekken zich "dialektisch": niets kan of mag zich handhaven, maar alles wordt "opgeheven" naar een hoger plan. Dit is dus een revo-

lutionaire denkwijze. Voorts nam De Ligt van het Duitse Idealisme de nadruk op de betekenis van het bewustzijn en de innerlijke ervaring over. Kortom, in De Ligts studententijd liggen reeds de wortels van zijn radikale vrijheidsfilosofie, zoals we die zullen tegenkomen.

In zijn studententijd is hij al publicistisch actief, zowel in het studentenweekblad Vox Studiosorum als in het Christelijk-sociale tijdschrift "Wereldvrede". Dit laatste stond onder invloed van de Engelse predikant R.J. Campbell, sinds 1903 voorganger van de City Temple Church in Londen, die voor een sterk sociaal gericht Christendom pleitte en zelf socialist was. Zijn blad "The Christian Commonwealth" werd veel in "Wereldvrede" geciteerd.

Zo ontwikkelde De Ligt zich in zijn studententijd steeds meer naar een vrijzinnige vorm van Christendom en het Christensocialisme.

II. CHRISTENSOCIALIST (1910-1919)

a. De eigen aard van het Christensocialisme (1910-1914).

In 1910 werd De Ligt predikant in Nuenen in het zuiden van Nederland (+ 10 km van Eindhoven). In deze kleine Protestantse gemeente, in een overwegend Rooms-katholieke omgeving, vond De Ligt veel tijd voor studie en andere activiteiten, al heeft hij zich met hart en ziel gegeven aan zijn gemeente.

Voor goed begrip van het volgende zijn allereerst een aantal inleidende opmerkingen nodig over de partijpolitieke verhoudingen in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw. Later dan in de meeste andere Westeuropese landen vond in Nederland de industriële revolutie plaats, namelijk vanaf ongeveer 1870. De zeer slechte arbeidsomstandigheden en de tegenstelling kapitaal-arbeid riepen een socialistische beweging in het leven. Deze was voor een deel anarchistisch getint, maar de hoofdstroming vond zijn bedding in de in 1894 opgerichte Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP). Deze stond officieel op Marxistisch standpunt, maar werd in de praktijk steeds meer revisionistisch (d.w.z. minder klassiek marxistisch georiënteerd) en reformistisch (d.w.z. minder revolutionair en meer parlementair). Dit leidde in 1909 tot een afsplitsing van de sterk Marxistisch georiënteerde vleugel. Deze richtte een eigen partij op, de Sociaal-Democratische Partij (SDP), die na de Russische revolutie zich communistisch zou noemen.

De naar emancipatie strevende socialistische partij(en) vormden een bedreiging van de conservatieve en liberale groepen, die een groot deel van de negentiende eeuw het politieke leven hadden bepaald. Maar daarnaast waren er de Rooms-katholieke en Gereformeerde groepen die naar emancipatie streefden. De laatsten vormden een afscheiding van de Nederlandse Hervormde kerk. Hun kerk was de Gereformeerde Kerk en hun voorman de predikant Abraham Kuyper (1837-1920). Kuyper was ook stichter van de Antirevolutionaire Partij, voor welke partij hij van 1901-

1905 minister-president was. Kuyper had wel het sociale vraagstuk als belangrijk gezien, maar weigerde de tegenstelling kapitaal-arbeid als dominant te zien. Daartegenover stelde hij de antithese tussen Christenen en niet-Christenen. Zo waren er een aantal hoofdstromingen met elk eigen organisaties. Zij gaven het voor de Nederlandse samenleving zo karakteristieke beeld van de verzuiling.

De keuze voor het socialisme door Christenen was allesbehalve vanzelfsprekend en werd door het officiële Christendom fel bestreden. Behalve overwegingen van inhoudelijk-politieke aard speelde daarin ook mee, dat men het socialisme onlosmakelijk verbonden zag met atheïsme en het filosofisch materialisme. Het waren dan ook maar enkelingen die uit het Christelijke kamp voor het socialisme kozen. Een aantal vrijzinnige predikanten sloot zich bij de SDAP aan. In 1907 richtten een aantal orthodoxe Christenen de "Bond van Christen-Socialisten" op. Zij wezen op grond van hun Christelijke overtuiging resoluut het kapitalisme af en kozen voor het socialisme. Zij weigerden zich echter aan te sluiten bij de SDAP, omdat deze zich niet op Christelijk standpunt plaatste, maar officieel op het standpunt stond, dat godsdienst privé-zaak was: een ieder kon lid worden ongeacht zijn levensovertuiging, mits hij of zij het programma onderschreef, maar de partij zelf baseerde zich uitdrukkelijk niet op godsdienstige basis.

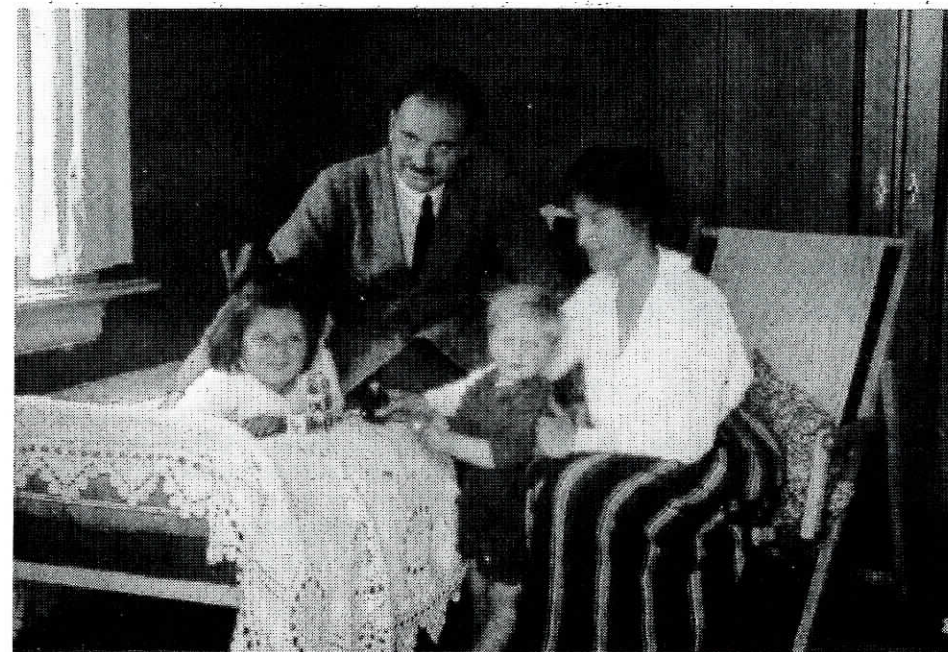
Hoewel De Ligt zich in 1910 niet meer als orthodox christen in de traditionele zin van het woord beschouwde, trad hij in 1910 met een aantal geestverwanten tot de Bond toe. Hen was verzekerd dat er toch ruimte voor hen was en dat de beginselverklaring zou worden herzien. Voor de activiteiten van de Bond zou De Ligt zich acht jaar intensief inzetten. Hij werd bestuurslid, mede-redakteur van het Bondsorgaan "Opwaarts", in welk blad hij enkele honderden artikelen schreef, en was gedurende een aantal jaren de meest invloedrijke "ideoloog" van de Bond.

Hij pleitte voor een eigen, zelfstandig Christensocialisme, met als konsekwentie een dubbel isolement, namelijk tussen de SDAP en de confessionele partijen. De Ligt leverde een belangrijke bijdrage aan de herziening van de beginselverklaring van de Bond. De grondslag werd nu gezien in de gedachte van de christelijke liefde. De kapitalistische ordening was in flagrante strijd met het beginsel van de liefde. Ze was gebaseerd op een "ieder voor zich" en uitbuiting van een grote groep mensen door een kleine groep, die over de grond en de produktiemiddelen beschikte. Dit leidde tot een ontzettende zee van lichamelijke en geestelijke ellende en tot een ontoring van mens en mensheid. Het kapitalisme is gebaseerd op Mammonisme, niet God maar de Mammon zit op de troon. Het socialisme daarentegen heeft als uitgangspunt de gedachte van de socius (kameraad): het allen voor allen. De socialistische idee is dan ook eigen aan het Christendom, dat immers de liefde als centraal beginsel heeft. Wel is het zo dat ze vooral buiten de officiële kerken, die zich corrumpeerden met de macht, in de sekten zijn aanhang vond. De Ligt ziet dus een sterke verwantschap tussen Christendom en socialisme. Hij vindt echter niet, dat de Christensocialisten zich bij de SDAP moeten aansluiten. Deze doet immers, door godsdienst tot privé-zaak te ver-

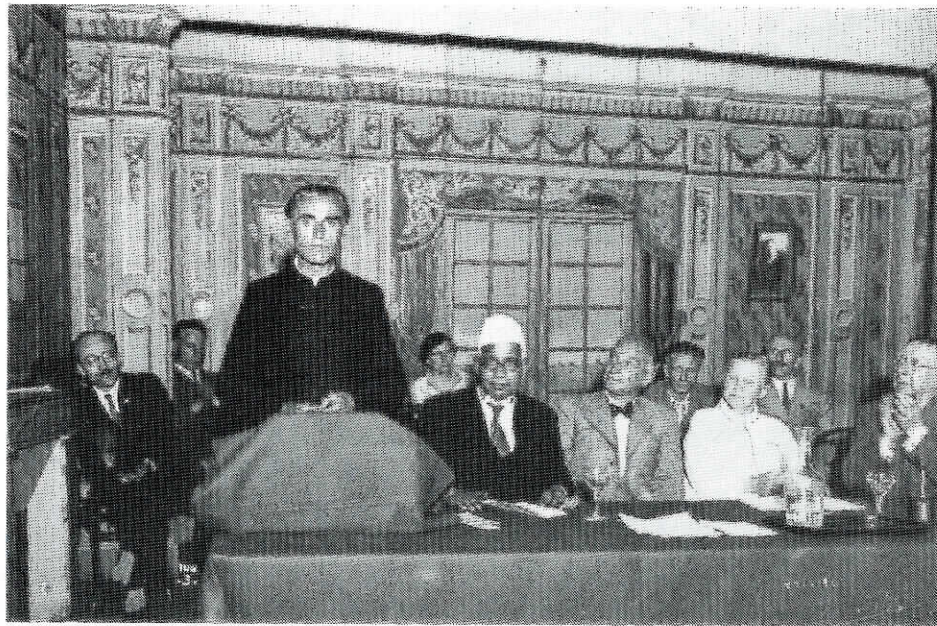
Bart aan het werk op zijn studentenkamer. (Utrecht, 1907.)

Bart at work in his student's apartment. (Utrecht, 1907.)

Bart en Ina, met hun kinderen Ingrid en Joan. (± 1922)

Bart and Ina, with their children Ingrid and Joan. (± 1922)

Bart de Ligt (zittend in het midden achter de tafel) tijdens het Internationaal Vredeskongres (RIGM: Rassemblement International contre le Guerre et le Militarisme) in Parijs. (1937)

Bart de Ligt (sitting in the middle behind the table) at the "International Meeting against War and Militarism (RIGM) in Paris. (1937)

klaren, geen recht aan het aldoordringend levensbeginsel van de Christelijke liefde. Voorts is in de praktijk, aldus De Ligt, deze partij vaak anti-godsdienstig en is het historisch-materialisme de feitelijke wereldbeschouwing. Daarbij worden vooral de sociaal-economische verhoudingen als bepalend gezien voor de ontwikkeling van de geschiedenis. Zonder het belang van de sociaal-economische omstandigheden te ontkennen, is voor De Ligt toch het ethisch motief primair. Zoals hij het later zou uitdrukken: nodig is "tweeërlei revolutie" - van de uitwendige maatschappelijke verhoudingen, maar nadrukkelijk ook van het innerlijk. Het verlangen naar vrijheid en liefde is in ieder mens. Het is ook de voedingsbodem van het utopisch denken, dat we de hele geschiedenis door vinden. Hij spreekt over de utopie als wereldbeweegster. Dat wat deze utopisten eeuwenlang gedroomd hebben, is nu maatschappelijk mogelijk. Het is de verdienste van Marx, dat hij dit heeft aangetoond. Maar zonder een innerlijke verandering van mensen is de socialistische maatschappij, ook al veranderen de maatschappelijke verhoudingen, niet mogelijk.

De Ligt neemt veel van de Marxistische maatschappij-analyse over, maar deze blijft binnen het raamwerk van een sterk ethisch streven. Vandaar ook zijn waardering voor Engelse socialistische als Maurice en Kingsley en zijn bewondering voor Keir Hardie van de Independent Labour Party. Er is nog een belangrijk verschilpunt: de SDAP stelde zich op het standpunt van de klassenstrijd. De Ligt erkende het betrekkelijk recht daarvan: ze was een feit en was door het kapitalisme aan het proletariaat opgedrongen. De Christensocialisten voeren echter niet primair een klassenstrijd, maar een rechtsstrijd. Het gaat hen om recht, het Goddelijk recht dat men verwezenlijkt wil zien. Het na te streven doel - Gods zedelijke wereldorde - is een heilig doel en stelt daarom heilige middelen. Een klassemoraal, waarbij elk middel gebruikt mag worden om de socialistische maatschappij te bereiken, omdat ethische overwegingen ondergeschikt zijn aan het klassebelang, en als bepaald worden gezien door de sociaal-economische verhoudingen, wordt door De Ligt fel afgevoerd. Denken in termen van klassemoraal kan er ook toe leiden, dat we in de tegenstander geen mens meer zien, die ook bevrijd moet worden. Ook de kapitalist moet bevrijd worden. Men strijdt ook voor hen, tegen wie men strijdt!

In zijn opvattingen over klassenstrijd ziet men reeds de elementen van De Ligts opvattingen over geweldloosheid:

- de doel-middelverhouding, waarbij het middel in overeenstemming dient te zijn met het doel en niet ethisch neutraal is;
- het zien van de mens in de tegenstander, met wie wij ons, ondanks zijn vijandschap, verbonden voelen. Om het met meer hedendaagse termen te zeggen: men bestrijdt de ander in zijn maatschappelijke rol, niet existentieel.
- men doet niet primair een beroep op klassebelang, maar op de morele motivatie. Zoals De Ligt later zou schrijven: "In the critical moments of history, it is not a question to what is plebeian in the masses, what is needed, is to awaken in them a human personality (.....). It is just because they are men that they have to free themselves one and

all from their state of being 'proletarians' and 'plebeians'."(1)

In de kerk raakte De Ligt steeds meer teleurgesteld. De opvattingen van en binnen de officiële kerk waren zodanig dat, zoals De Ligt spottend opmerkte, men de indruk kreeg dat het God om deze kapitalistische wereldorde was begonnen, als zijnde het hoogtepunt van Zijn Wijsheid. Waar was de inzet voor het heilig Ideaal, zoals we dat bij de Oudtestamentische profeten vinden, in het Nieuwe Testament en bij de grote kerkvaders?:

"Het oude, vlamme christelijk utopisme was morsdood; het ideaal eener nieuwe aarde, hemelsch van gerechtigheid was niet meer. Uit den kinderachtigen tooverlantaarn eener karakterlooze dogmatiek tooverde men gesloopte mannen, verhongerde vrouwen, uitgebuite ouders met onteerde en geschonden kinderen enkele uren per week smake-loos-kunstmatige hemelsche tafereelen voor, waaraan men voor 't overige in den praktijk van allen dag zelf niet bleek te gelooven. Doch de geestesslaap was zoo diep, dat men dit niet eens van zichzelf wist. Wat moest een God van heiligheid als een verterend vuur (Hebr. 12:29) met zulk een Christendom beginnen?"(2)

In 1913 had De Ligt zijn eerste konflikt met de kerk. De synode van de Nederlandse Hervormde Kerk had naar aanleiding van de feesten voor honderd jaar onafhankelijkheid (in 1813 was in Nederland een einde gekomen aan een Franse bezetting) opgeroepen in de godsdienstoefeningen God lof en dank te brengen voor de van Hem ontvangen zegeningen. In een vlamme profetische rede over Amos hekelde De Ligt het gebrek aan profetisch besef en het beschamende tekort van het officiële Christendom ten aanzien van de sociale vragen. (Profeet en Volksfeest, 1913)

b. Antimilitaristische aktie (1914-1917)

Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bleef Nederland neutraal. Wel werd de mobilisatie afgekondigd, die de steun kreeg van de SDAP die hiermee het internationale gezichtspunt ondergeschikt maakte aan de nationale idee.

Kort na het uitbreken van de oorlog, op 3 augustus 1914, stelde De Ligt met enkele geestverwanten het manifest "De schuld der kerken" op. Hierin hekelden zij het feit, dat de kerken steeds weer aan de kant van het imperialisme stonden. In plaats van baatzuchtig om vrede te bidden, diende men zich allereerst te bekeren en met de Kaïnspolitiek van de moderne volken te breken. Het werd aan alle predikanten en kerkeraden toegestuurd en op ruime schaal in het land verspreid. In enkele plaatsen werd het in beslag genomen. De synode van de Nederlandse Hervormde Kerk veroordeelde het als een "aanstootelijk geschrijf". De Ligt baseerde zijn verzet tegen de oorlog op twee overwegingen: ze was allereerst in strijd met het Christelijk liefdesbeginsel, en ten tweede was het een

oorlog van imperialistische mogendheden, waarvoor men zich niet diende te lenen.

Onder invloed van onder andere De Ligt ging de Bond van Christen-Socialisten zich steeds intensiever met het probleem van oorlog, (de)mobilisatie en dienstweigering bezighouden. In 1915 sprak de Bond zich als eerste politieke partij uit voor demobilisatie.

In zijn gemeente Nuene, niet ver van de Belgische grens, waren veel soldaten gelegerd met wie De Ligt vele gesprekken had. In een Pinksterpreek, gehouden op 6 juni 1915 in Eindhoven, sprak hij in een kerk vol militairen onder meer de volgende woorden:

"Er zijn veel Romeinen onder ons, voor wie de staat het hoogste is, en zoo maar, zonder meer, met goddelijk gezag bekleed. Wat de staat zegt, moet onverbiddelijk geschieden. Wij vinden het belichaamd in dat vervloekt, militaristisch systeem. Wat is dat voor een systeem? De soldaat staat onder den korporaal, de korporaal onder den sergeant, deze onder den officier, deze onder den hoofdofficier; eindelijk komt de generaal. Maar die is als een handvat in de hand van de regering, die hem richt; 't zij naar rechts, 't zij naar links. Beveegt de regeering den generaal, dan bewegen allen mede: 't is één machine. En zegt de generaal: 'Schiet!' - zoo schieten allen, waarop dan ook; al was het op het hart van Jezus Christus, dat heilig hart van God. De eerste eisch van den militaristischen staat is deze, dat gij, zoo nodig, uw geweten slingert uit uw borst."(3)

Deze preek had tot gevolg, dat hij door de militaire autoriteiten uit de zuidelijke provincies verbannen werd. Hij moest dus Nuene verlaten. Officieel nog predikant zijnde kon De Ligt zich nu geheel aan de antimilitaristische aktie wijden. Hij begon een aktie voor gewetensvrijheid. Dienstweigeren was in die tijd een onwettige daad. De Ligt wilde deze legaliseren. Deze aktie was binnen de grenzen van de wet, maar dat was niet het geval met de aktie rond het Dienstweigeringsmanifest. Dit manifest was het produkt van samenwerking tussen Christenanarchisten, anarchisten, Christensocialisten, communisten en personen uit de linker-vleugel van de SDAP tegen de oorlog. In het manifest sprak men zich uit tegen het militarisme en kende men aan dienstweigering grote betekenis toe. Zoals de slotzin luidde: "Immers wij beschouwen dienstweigeren als een der middelen, welke samenwerking het militarisme zal vernietigen, waarbij de persoonlijke dienstweigeren groote, zedelijken waarde heeft, mede om tot massale dienstweigeren te geraken."

Bij de eerste verschijning in september 1915 bedroeg het aantal ondertekenaars 178. Bij duizenden werd het manifest verspreid. Bij latere uitgaven zou het aantal ondertekenaars tot meer dan 1200 groeien, terwijl het ook internationaal verspreid werd. De overheid reageerde met repressie. Ambtenaren die het manifest ondertekend hadden, dienden, als ze hun handtekening niet terugnamen, ontslagen te worden, hetgeen ook gebeurde. Wegens ondertekening en verspreiding van het manifest werden een aantal mensen voor de rechtbank gedaagd. De Ligt werd uiteindelijk,

na hoger beroep, tot 15 dagen gevangenisstraf veroordeeld, welke straf hij in 1916 uitzat.

De Ligt plaatste de dienstweigeringsbeweging in het kader van zijn geschiedsopvatting: in de weigeraars worden persoonlijkheden zichtbaar in wiens woorden en daden nieuwe krachten zich baanbreken. Staat, kerk, en maatschappij, die zouden moeten dienen om het leven van de vrije persoonlijkheid mogelijk te maken, maken deze onmogelijk. Staat en maatschappij moeten zedelijk worden wedergeboren om een nieuwe geschiedenis mogelijk te helpen maken. De weigering was een individuele daad, waartoe iemand wel opgeroepen maar niet gedwongen kon en mocht worden. Ze moest uit innerlijke overtuiging voortkomen. Maar deze daad was ook een, wat De Ligt noemt, "vertegenwoordigende daad", waardoor ook anderen gewekt werden deze te stellen en waarvan De Ligt verwachtte dat, bij voldoende navolging, het militaristische systeem gebroken zou kunnen worden.

c. Voortgezette antimilitaristische aktie. Afscheid van het Christen-Socialisme. (1917-1919)

In talloze lezingen, artikelen en brochures bleef De Ligt zich tegen de oorlog keren en oproepen om te weigeren daaraan mee te werken. In zijn theoretische doordenking van de geweldloze strijdmethoden komt hij tot een belangrijk sleutelbegrip in zijn verdere denken, namelijk "geestelijke weerbaarheid".(4) Hij wil laten zien dat geweldloosheid niet gelijk hoeft te staan met weerloosheid en passiviteit, maar integendeel innerlijke kracht in zich heeft. De liefde heeft haar eigen strijdwijzen. Als kenmerken van die strijdwijzen somt hij een aantal punten op, die we bij de latere ideeënvorming over geweldloze weerbaarheid (Gandhi, King en anderen) ook tegenkomen:

- zij, die haar toepassen lopen zelf het meeste gevaar;
- men offert zich op en maakt niet anderen tot slachtoffer;
- afzien van geweld;
- voortdurend appèl op het beste in degene die haar toepast, en op wie zij wordt toegepast;
- drijft tot zelfkritiek en bescheidenheid;
- prikkelt tot trouw aan het hoogste in zichzelf;
- wekt de strijder, die anderen wil gaan winnen, allereerst tot zelfoverwinning op;
- zelfs als deze benadering niet lukt ten opzichte van anderen, zullen zij, die haar aanwenden, eigen menselijkheid kunnen openbaren ten dienste van de mensheid.

Geestelijke weerbaarheid is de grondslag van wat De Ligt noemt "bovengewelddadige strijdmethoden": de kracht die in het geweld ligt, wordt om zo te zeggen op een hoger niveau gebracht en uit zich in nieuwe strijdmethoden. In latere aktieplannen heeft De Ligt deze gedetailleerder uitgewerkt. Deze zijn gebaseerd op de gedachte van direkte aktie: de

mens als persoon, die zijn eigen zedelijke en redelijke vermogens gestalte geeft door te weigeren mee te werken aan oorlog en oorlogsvoorbereiding. Naast de militaire dienstweigering legde De Ligt de nadruk op de sociale dienstweigering. De oorsprong van deze gedachte vond De Ligt in het werk van de Engelse schrijver en sociaal hervormer John Ruskin (1819-1900), met wiens geschriften hij al in zijn jeugd had kennisgemaakt. Ruskin kwam op voor de omzetting van militair werk in sociale en culturele arbeid. Tijdens de Frans-Duitse oorlog (1870-1871), toen de Engelse industrie grote winsten maakte in de munitie-fabricage riep Ruskin de arbeiders op niet aan deze schaamtevolle zaak deel te nemen: "You are to do good work, whether you live or die", en: "(...) be sure of this, literally: you must simply die rather than make any destroying mechanism or compound". Ook anarchisten als William Morris, Rocker, Nettlau en Libertad kwamen op voor verantwoordelijk produceren en het doen van goed werk.

De Ligt verdiepte zich in deze tijd intensief in cultuurfilosofische studies van vrijdenkers en anarchisten. Hij bestudeerde onder andere Kropotkin en de Franse filosoof Jean Marie Guyau. Van deze laatste nam hij de gedachte over dat moraal niet een van buiten de mens komende plicht dient te zijn, maar uit de innerlijke overvloed van de mens voort komt. Onder invloed hiervan zou De Ligt formuleren, dat de bron der vrijheid slechts in onszelf te vinden is. Waarachtig maatschappelijke daden komen voort uit een zeer diepe, sterke, onverwoestbare gezindheid, uit liefde, die stuwkracht en bron is.(5) De Ligt waardeerde bij de anarchisten hun bijdrage aan de gezamenlijke strijd en hun nadruk op de vrije persoonlijkheid.

Deze studies en kontakten werden geïnspireerd door De Ligts ervaringen met staat en kerk. In konflikt geraakt met deze instituties bestudeerde hij intensief hun karakter. In deze tijd hechtte hij nog waarde aan parlementaire aktie naast de buitenparlementaire strijd, vooral echter om een breder forum te krijgen om de ideeën naar voren te kunnen brengen. Bij de parlamentsverkiezingen in 1917, waarin de Bond nauw samenwerkte met de communistische partij, stond De Ligt kandidaat voor een zetel, overigens zonder succes. Steeds meer koerste hij echter in anarchistische richting.

In deze tijd maakte hij een diepe geestelijke crisis door. Het christendom werd voor hem steeds minder absoluut. Hoewel hij zichzelf nog christen noemde, bleek bijvoorbeeld uit lezingen die hij hield voor de Internationale School voor Wijsbegeerte, dat hij het christendom steeds meer als een cultuurhistorisch fenomeen ging interpreteren. De Ligt gaf op deze "school", die zich richtte op de ontwikkeling van vorming en scholing van volwassenen en naar verdieping van levens- en wereldbeschouwing zocht, vele kursussen. Op één van deze kursussen leerde hij de weduwe Catharina Lydia (van Peski-) van Rossem kennen, met wie hij op 17 december 1918 in het huwelijk trad. Uit haar eerste huwelijk had zij één dochter. Uit dit huwelijk zou één zoon geboren worden.

Per brief (van 19 februari 1919) trok hij zich terug uit het Bondsbestuur en per brief (van 19 april 1919) bedankte hij als lid: "Wijziging in

godsdienstige denkbeelden heeft mij genoopt, van de christennaam afstand te doen." En: "Dat dan een geestelijk-revolutionair sociaal-anarchistische praktijk het meest aan het christelijk en algemeen-menselijk beginsel beantwoordt, is, als gij weet, reeds eenige jaren mijn overtuiging." Overigens sprak hij zijn grote erkentelijkheid uit voor het werk van de Bond en wat hij daarin had mogen ontvangen. Hij sprak de hoop uit dat de Bond zou blijven laten zien dat christen-zijn christen-revolutionair-zijn betekende.

III. ANARCHIST EN VRIJDENKER (1919-1938)

a. Verdere biografische gegevens

Intensief volgde De Ligt de jaren van revolutionaire omwenteling en dreiging in Europa. Hij was mede-oprichter en voorzitter van de Bond van Revolutionair Socialistische Intellectueelen. Hij werd samen met zijn geestverwante, de juriste Clara Meijer-Wichmann, redactie-lid van het officieuze orgaan van de Bond "De Nieuwe Amsterdamer". Aktief nam hij deel aan protestakties tegen de omsingeling door westerse mogendheden van Sowjet-Rusland (omstreeks 1920).

In 1921 was hij één van de initiatiefnemers van het Internationaal Anti-Militaristisch Bureau (IAMB). De konstruktie van het IAMB was een poging om het antimilitarisme, zoals dat werd voorgestaan door de in 1904 (door de grand old man van het Nederlands anarchisme, de gewezen predikant Ferdinand Domela Nieuwenhuis) opgerichte Internationale Anti-Militaristische Vereeniging (IAMV), nieuw leven in te blazen. De Ligt was tot 1925 voorzitter van de IAMB. Hij bouwde een internationaal kontaktnetwerk op, werd redakteur van het met de IAMV verbonden blad "De Wapens Neder", hield op vele meetings en protestdemonstraties redevoeringen en ging op talloze avonden met tegenstanders in debat. Geruchtmakend was zijn redevoering, op een protestdemonstratie van duizenden mensen, tegen de gevangenschap van dienstweigeraar Herman Groenendaal, die in hongerstaking was gegaan: "In naam van Jezus Christus, in naam van Marx, in naam van Bakoenin, in naam van Kropotkin, in naam van Tolstoi en in naam van Groenendaal" ruide hij de menigte op om alle slecht werk na te laten; te weigeren kazernes en gevangenissen te bouwen; te weigeren oorlogsmateriaal te vervaardigen, te weigeren in militaire dienst te treden. Wegens poging tot opruiing werd De Ligt vervolgens tot 26 dagen gevangenisstraf veroordeeld.

De rusteloze arbeid van schrijven, lezingen, vergaderingen e.d. vergde veel van De Ligt. Om weer tot echte studie te komen en vanwege zijn zwakke gezondheid besloot hij om naar Zwitserland te vertrekken. Het als tijdelijk beoogde afscheid wordt definitief. Hij vestigde zich in de buurt van Genève. Het spreekt vanzelf, dat zijn direkte betrokkenheid bij akties in Nederland minder wordt. Wel ging hij per jaar enige malen

naar Nederland om lezingen en cursussen te houden. Hij bleef kontakten houden met vele anti-militaristen over de hele wereld, voerde daartoe een omvangrijke correspondentie en ontmoette in Genève veel mensen zoals Einstein, Nehru, Gandhi, Maria Montessori, Aldous Huxley e.a., terwijl hij goed bevriend raakte met de eveneens bij Genève wonende voormalige secretaris van Tolstoy, Paul Birukoff.

In Genève studeerde hij hard. Een aantal belangrijke werken kwamen in deze tijd tot stand, waarvan de belangrijkste is "Vrede als Daad" (deel I in 1931; deel II in 1933). Dit boek is een pionierswerk en een poging om de radikale anti-militaristische traditie in beeld te brengen. Hij wilde hiermee onder andere laten zien dat in de gehele geschiedenis van de mensheid, in allerlei kulturen, het verzet tegen oorlog, geweld en onderdrukking was te vinden. Het ging bij geweldloosheid niet om een hersenspinsel, maar om iets dat diep geworteld is in de mensheid en tot het algemeen menselijke behoort.

Ook moet genoemd worden zijn omvangrijke biografie van de door hem zeer bewonderde Erasmus (1936) die, zij het nog in feodaal-katholieke vorm, streed voor het vrije denken en de bevrijding van de mensheid, en zich inzette tegen oorlog en geweld. Belangrijk is voorts zijn redakteurschap van het blad "Bevrijding", van de Bond van Religieuze Anarcho-Communisten (BRAC, vanaf 1932 B.A.S. = Bond van Anarcho-Socialisten). Het blad stond op een hoog niveau. Behalve dat hij er zelf veel in publiceerde, bevorderde hij dat er vanuit allerlei disciplines (biologie, psychologie, sociologie, politiek, economie, filosofie, geschiedenis enz.) publikaties kwamen. De bestudering van het oorlogsvraagstuk vroeg immers om een interdisciplinaire benadering, waarbij vakspecialismen doorbroken werden. Onder invloed van de oorlogsdreigingen in de dertiger jaren en het oprukkende fascisme en nationaal-socialisme werkte hij een verzetsplan uit tegen oorlog en oorlogsvoorbereiding, dat hij in 1934 voor de War Resisters International presenteerde (Mobilisatie tegen den oorlog!). (Mobilisation against War! Plan of campaign against all war and all preparation for war.) Dit plan was gebaseerd op geweldloze, directe aktie. Voorts werkte De Ligt aan een concentratie van al die groepen "die voor militaire ontwapening streden, tegen militaire dienstplicht en voor politieke, economische en maatschappelijke gerechtigheid als wezenlijke voorwaarden tot alomvattende vrede." Dit leidde tot de oprichting van de "Rassemblement International contre la Guerre et le Militarisme" (RIGM), waarvan het eerste congres van 1 tot 5 augustus 1937 te Parijs gehouden werd.

Ook probeerde hij een internationale werkgroep voor een "wetenschap van de vrede" en een "vredesacademie" te realiseren. De Ligt kon zijn lezing voor de eerste cursus van deze academie (augustus 1938) niet houden, omdat hij ernstig ziek in Bretagne lag, waar hij vanwege rust op vakantie was. Alle krachtsinspanningen hadden zijn toch al zwakke gezondheid aangetast. Van plan terug te gaan naar huis stierf hij op 3 september 1938 door een long-embolie* op het station te Nantes. Te Parijs werd hij gecremeerd, terwijl zijn as op 10 september in Nederland (te Westerveld, ten noorden van Bloemendaal) werd bijgezet.

*Zie pagina 19.

Zoals zijn vrouw later zou schrijven: "Zijn leven is geweest als een vlam, die te vroeg is uitgebrand."(6)

b. Vrijdenker

De Ligt behoort tot de belangrijkste vrijdenkers in Nederland. Hij was te weinig systematisch en systeembouwer om tot een afgeronde filosofie te komen. Zoiets achtte hij ook niet wenselijk, omdat het denken in beweging moest blijven, gericht op actie. Toch zijn er een aantal kernpunten uit zijn denken, van na zijn afscheid van het Christendom, te onderkennen, die we kort zullen weergeven.

- Waarlijk vrijdenken is geen anti-theïsme, maar supra-theïsme. Ze komt boven alle godsdienst uit. Ze neemt de positieve elementen van godsdiensten in zich op. De Ligt wilde ook geen botte bestrijding van het Christendom, dat in de ontkenning bleef steken. Zoals hij het formuleerde: we moeten "boven het Christendom uit" komen, de positieve elementen daarin opnemend. Hij pleitte voor een universele wereldcultuur, waarin de beste elementen uit verschillende culturen zouden worden opgenomen en "opgeheven" in "meer dan religie", waarin men geen behoefte meer heeft aan god en godsdienst, omdat men het hoogste en diepste gevonden heeft in zichzelf. Juist door te putten uit zijn diepste vermogens kan de mens als scheppend redelijk en zedelijk wezen deelnemen aan het kosmisch-historisch proces.

- Het gaat in deze universele wereldcultuur om een gevoel van verbondenheid met al wat leeft. Niet alleen met mensen, maar ook met dieren (De Ligt zelf was vegetariër). Dit geeft een mystiek element en een diep verantwoordelijkheids- en solidariteitsbesef.

- De mensheid is zijn eigen voorzienigheid geworden. Ze kan en mag geen beroep doen op een persoonlijke god, maar dient de eigen verantwoordelijkheid in het kosmisch-historisch proces te nemen.

- Al het absolute is relatief. We dienen voortdurend bereid te zijn, praktisch en theoretisch, tot zelfherziening. Het gaat om een voortdurend verscheuren van wanen en het bewustzijn van het betrekkelijke voorlopige, die de keerzijde zijn van een proces van voortdurende zelfbevrijding.

- De waarde van niet-Europese culturen wordt door De Ligt onderkend en erkend. Heel zijn leven heeft hij gestreden tegen de waan, dat het mens-zijn gelijk was aan het West-Europeaan zijn. Fel heeft hij het Westerse superioriteitsbesef gehegeld. Zelf verdiepte hij zich intensief in andere culturen. Als praktische consequentie was daarmee verbonden dat hij de strijd om bevrijding van koloniale volken ondersteunde. In zijn analyse van het kapitalisme besteedde hij ook veel aandacht aan het imperialisme, en pleitte hij, ook al in zijn Christensocialistische periode, voor onafhankelijkheid van onder andere Nederlands-Indië.

- Het solidariteitsgevoel is universeel. Verheerlijking van ras, eigen volk, klasse of sexe is verwerpelijk. We zijn allen deel van een onzicht-

bare, universele gemeenschap, waarin een ieder vanuit haar of zijn eigenheid een bijdrage kan leveren, maar voor superioriteitsdenken en overheersing is geen plaats.

c. Anarchisme en revolutie

De Ligt heeft zich veel moeite gegeven om tot een herziening van het anarchisme te komen. Zoals gezegd vond hij het centraal stellen, door het anarchisme, van de vrije persoonlijkheid van groot belang. Van daar ook de voorkeur van anarchisten voor eigen-werkzaamheid, zelfontwikkeling, zelfopvoeding, zelf-bevrijding en zelf-regering. Daarom achtte hij het anarchisme principieel superieur aan het Marxisme. Maar hoezeer het ook van betekenis was dat dit de werking van objectieve maatschappelijke factoren beklemtoonde, het verwaarloosde te zeer de mens als subjekt. Het anarchisme diende zich echter wel door het Marxisme te laten herzien wat betreft wetenschappelijke analyse van de hedendaagse kapitalistische samenleving, wat volgens De Ligt door het anarchisme verwaarloosd was.

De Ligt zag zichzelf als een sociaal-anarchist door, in tegenstelling tot het individueel-anarchisme, de mens als gemeenschapswezen tot maatschappelijk beginsel te nemen. Ook zette hij zich in voor een herziening van het denken over revolutie en geweld in anarchistische kringen. Het anarchisme verwierp het militarisme als zijnde in strijd met de gedachte van de vrije persoonlijkheid en vanwege de verbondenheid met kapitalisme en imperialisme. Geweld in revolutionaire situaties werd echter niet door alle anarchisten afgewezen. De Ligt meende dat zuivering van het anarchistisch denken op dit punt nodig was. Hij beargumenteert dit op morele en pragmatische gronden. Het middel dient in overeenstemming te zijn met het doel: de vrije, op broederschap gebaseerde socialistische samenleving. Dat is een normatieve uitspraak, gedaan vanuit de drang naar liefde, waardoor men niet kan en wil doden. Maar het middel moet ook in overeenstemming zijn met het doel, omdat het niet neutraal is in zijn uitwerking. Het moet daarom een voorafschaduwing te zien geven van dat wat men als doel nastreeft. Gebruik van geweld roept vijandschap op, die zich ook in de post-revolutionaire situatie dreigt te continueren. Geweld, en het daarbij behorende apparaat, schep- pen ook een nieuwe hiërarchie en dragen zo al weer de kiemen in zich van nieuwe onderdrukking. Geweld is daarom niet alleen moreel verwerpelijk, maar ook ondoelmatig. Om morele en praktische redenen dienen we daarom bovengewelddadige strijdwijzen te ontwikkelen. In een groot aantal van zijn geschriften behandelt De Ligt meestal minder bekende voorbeelden uit de geschiedenis van geweldloos verzet om te laten zien dat dit wel degelijk doelmatig kon zijn. Hij meende dat zijn argumentatie alleen nog maar aan kracht won door de ontwikkelingen in de bewapening. Deze werd steeds vernietigender en sloeg niet alleen terug op de tegenstander, maar ook op degene die ze gebruikte. Ze kon daarmee geen zinnig doel meer dienen. Kort maar krachtig stelde De Ligt: "Hoe

meer geweld, hoe minder revolutie." En: "Geweld zal altijd de zwakste, kan nimmer de sterkste zijde van de revolutie zijn."

Bovenstaande inzichten waren ook leidraad voor De Ligt bij de beoordeling van de Russische revolutie. Aanvankelijk had hij deze met vreugde begroet. Wel stelde hij zich vanaf het begin op een geweldloos standpunt en meende hij dat vooral die krachten in de revolutie steun verdienden die zich eveneens op het standpunt van de geweldloosheid stelden. Hij weigerde echter aanvankelijk het geweld van de Bolsjewieken te veroordelen, wijzende op de vele factoren die dit in de hand werkten: de bedreiging van binnen- en buitenaf, een eeuwenlange traditie van gewelddadige onderdrukking e.d. Hij ging echter steeds grotere bezwaren koesteren tegen de Bolsjewistische methoden, die steeds meer op terreur en onderdrukking, ook van anarchistische experimenten, uitliepen. Dienstweigeraars werden meedogenloos vervolgd. De Ligt bleef daarbij oog houden voor de factoren die gelegen waren in de geschiedenis en de bedreiging van buitenaf, maar meende dat in de organisatie en denkwijze van het Marxisme-Leninisme zelf al dictatuur was ingebouwd door het streven naar machtscentralisatie, het zien van de partij als voorhoede e.d. Een algemeen bezwaar tegen het Marxisme was, dat door zo de nadruk te leggen op de objectieve, sociaal-economische omstandigheden de mens als zedelijk, moreel handelend wezen niet erkend werd. Zo werd geweld in de klassenstrijd als onvermijdelijk gezien, horende bij de geboortewezen van de revolutie. Dit werkt fatalisme in de hand. Door te denken dat geweld noodzakelijk is, wordt het noodzakelijk, en vraagt men zich niet af of er alternatieven zijn en wat de effecten zijn. De Ligt meende dat aanhangers van geweldloze strijdmethoden als geweten van de revolutie dienden te fungeren. Om "een revolutie van de revolutie" te bewerkstelligen zonder daarmee degenen te veroordelen die geweld gebruikten. Dit standpunt nam hij ook in ten tijde van de Spaanse Burgeroorlog. Deze bracht een crisis teweeg in de antimilitaristische beweging. Er waren er die vonden dat gewapend verzet tegen het fascisme nu geboden was. Anderen daarentegen bleven zich op principieel geweldloos standpunt stellen. De Ligt nam een tussenpositie in. Hij vond dat de IAMB alleen het geweldloos verzet diende te steunen, zonder daarmee degenen die gewapend verzet voorstonden, te veroordelen. Deze kwestie verlamde de IAMB zodanig, dat deze organisatie feitelijk ophield te functioneren.

Dat De Ligt geweld niet zonder meer veroordeelde, bleek uit zijn korrespondentie met Gandhi in de jaren 1928-1929, die gebundeld werd in "Een wereldomvattend vraagstuk. Gandhi en de oorlog." (1930). Hij vroeg opheldering aan Gandhi over hoe konsekvent deze in zijn geweldloosheid was, mede gezien diens directe of indirecte medewerking aan oorlogsactiviteiten in het verleden (voor 1919). De Ligt achtte dit van groot belang, juist omdat de gekolonialiseerde volkeren een voorbeeld-functie zouden kunnen vervullen ten opzichte van het kapitalistische en militaristische Westen. De Ligt schreef daarin, dat hij begreep dat om te leven en te handelen compromissen noodzakelijk waren en dat hij daarom geen dogmatisch anti-geweldsstandpunt innam: "dat ik b.v. objectief het recht erken van iedere onderdrukte klasse of ras, zich gewapen-

derhand te bevrijden. Ik geef u toe, dat een volk, dat zich militair verdedigt, uit zedelijk oogpunt beter doet, dan dat het zich uit lafheid of karakterloosheid geheel en al niet zou verdedigen (.....)." (7) Waar het om ging was boven het geweld uit te komen en op innerlijke kracht gebaseerde strijdmethoden te ontwikkelen. Hier liggen ook duidelijke raakvlakken tussen Gandhi's opvatting over "soulforce" en De Ligts "geestelijke weerbaarheid".

d. Direkte aktie

In het bovenstaande is al het nodige gezegd over directe aktie. Ik volsta daarom hier met nog een beperkt aantal opmerkingen.

De Ligt meende dat geweldloze strijdmethoden, zoals non-coöperatie, boycot, burgerlijke ongehoorzaamheid, aansloten bij in ieder mens aanwezige vermogens. Hij meende niet dat de mens enkel tot het goede geneigd was. In de mens zijn ook destructieve krachten aanwezig. Waar het om gaat, is om ook deze te sublimeren en zo op een hoger niveau te brengen. Met aandacht volgde De Ligt bijvoorbeeld de ontwikkelingen in de psycho-analyse, die hij een zekere rol toekende in de bestrijding van oorlog en oorlogsvoorbereiding. De Ligt had een scherp oog voor de mentale kant van het geweldsvraagstuk: het geloof in geweld, dat ons via allerlei socialisatieprocessen eigen wordt. Naast het "aktieve militarisme" was er het "passieve militarisme", dat het eerste mogelijk maakt. Vandaar ook zijn grote aandacht voor opvoedingsvragen, ontwikkelingen in de moderne pedagogie en experimenten in het onderwijs. Dit had ook de speciale interesse van zijn vrouw, die regelmatig over opvoedkundige kwesties publiceerde. Om hun theoretische inzichten te toetsen bezochten zij in de herfst van 1928 Hamburg en in de lente van 1929 Wenen om daar scholen met nieuwe onderwijsvormen te bezoeken. Dit resulteerde in hun boek "Nieuwe scholen in Hamburg en Weenen" (1930). Zij pleitten voor onderwijs waar zelfontwikkeling en veelzijdige ontplooiing van het kind en universeel denken centraal stonden. Geschiedenis-onderwijs waarin de eigen nationaliteit verheerlijkt werd, wezen zij bijvoorbeeld af.

Hoewel geweldloosheid bij het algemeen-menselijke behoort en daar dan ook een beroep op gedaan moet worden, meende De Ligt dat de strijd voor geweldloosheid vooral aanhang zou kunnen krijgen onder de groepen die het meest leden onder de huidige samenleving, te weten het proletariaat, de gekleurde volkeren en de vrouwen. Hij pleitte wat het laatste betreft voor emancipatie van de vrouw en meende dat het moderne maatschappelijk leven mannelijk, brutaal en gewelddadig was. Hij konstateerde dat vrouwen zich hierin lieten meeslepen, zoals gebleken was tijdens de Eerste Wereldoorlog toen vele vrouwen meewerkten in de oorlogsproductie.

De Ligt koppelde het vrouw-zijn sterk aan het moeder-zijn, en het dicht staan bij het leven. Hij sprak over de roeping als moeder en over sexe-solidariteit. De moederlijke instinkten en het huishoudelijk verantwoordelijkheidsgevoel maakten dat ze veel intenser tegen oorlog en oor-

logsvoorbereiding opkwamen. Vandaar dat De Ligt in zijn werk uitdrukkelijk de aandacht vestigde op de rol van vrouwen bij direkte akties in het verleden en de vrouwenorganisaties opriep om in geval van oorlog een internationale vrouwenstaking uit te roepen.

Bijzondere aandacht vroeg De Ligt voor de rol en positie van intellectuelen. Dit gezien hun direkte en indirecte invloed op het denken en voelen van mensen, alsook hun betrokkenheid bij de wapenproduktie. Hij meende dat de officiële wetenschap verregaand geperverteerd was. Het maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel was bij vele wetenschapsmensen onvoldoende aanwezig, terwijl ook de op zich niet verwerpelijke specialisering het zicht op grotere samenhangen en effecten bemoeilijkte. Verscheidene malen heeft De Ligt tevergeefs gepoogd om de intellectuelen te organiseren, die niet wilden meewerken aan oorlog en oorlogsvoorbereiding. Overigens meende De Ligt niet, dat het nodig was om in tijden van oorlog en oorlogsvoorbereiding de gehele bevolking te mobiliseren. Nauwgezette bestudering van de ontwikkelingen in militair denken en taktiek leerde hem dat de achillespees van de moderne oorlog lag in de industriële bronnen en in de verbinding tussen front en achterland. Door zich te concentreren op de strategische punten zou ook met een relatief beperkt aantal mensen al het nodige bereikt kunnen worden.

Hij verwachtte alleen van direkte aktie echt effect. In de Volkenbond en de vredesbesprekingen in Genève, in zijn tijd, zag hij weinig tot niets. De Volkenbond was in zijn ogen een poging om het moderne internationale imperialisme te systematiseren. Voorop stond de bevrediging van de behoeften van de heersende klassen in de nationale staten.

IV. SLOTOPMERKINGEN

Tenslotte wil ik een aantal evaluerende opmerkingen maken. De betekenis van De Ligt ligt volgens mij ondermeer in de volgende punten (8):

1. Hij streefde naar een verbinding van studie en aktie in dienst van gerechtigheid en vrede, die hij onlosmakelijk aan elkaar gekoppeld zag. Hij verbond het weten met het geweten.
2. Hij streefde naar een synthese van visie en aktie. De utopie had een wezenlijke plaats in zijn denken, die in zijn aktiemodellen doorwerkte.
3. Hij doorzag de relatie van doel en middel en op grond daarvan de morele en praktische noodzaak om tot bovengewelddadige strijdmethoden te komen.
4. Hij droeg bij tot bezinning op het wezen en het verschijnsel van "staat", "gezag" en "vrijheid".
5. Hij riep het Christendom en de kerken op tot de dienst der liefde en gerechtigheid en een profetische inzet en getuigenis.
6. Hij verbond het vrijdenken met een universele solidariteit en wilde het boven een dogmatisch anti-theïstisch standpunt uittillen.

7. Hij beklemtoonde voortdurend de persoonlijke verantwoordelijkheid in dienst van vrede en gerechtigheid.

Daarom is een kritische kennisname van De Ligts leven en werk nog steeds meer dan de moeite waard!

Noten

- 1) The Conquest of Violence. London: 1937, p. 187.
- 2) Ontwerp-Beginselverklaring. Schiedam: 1912, pp 45/46.
- 3) Veni Sancte Spiritus. Amsterdam: 1915, p. 17.
- 4) Artikelen in "Opwaarts" van 30 augustus, 6 september en 1 november 1918. Zie ook: Kerk, cultuur en samenleving. Arnhem: 1925, pp 213 t/m 245.
- 5) Soldaten en arbeiders staakt! Rotterdam: 1918, pp 16/17.
- 6) Bart de Ligt 1883-1938. Arnhem: 1939, p. 226.
- 7) Een wereldomvattend vraagstuk. Utrecht: 1930, p. 69.
- 8) Zie voor het volgende ook het artikel van Krijn Strijd: "Bart de Ligt herdacht", in: Militia Christi, 28 sept.1963. (Ook opgenomen in het boek "Drie generaties spreken over Bart de Ligt", Boxtel/Zwolle - 1988.)

*Nadat Bart de Ligt op 3 september 1938 op het station van Nantes in de trein was gestapt, werd hij getroffen door een long-embolie. Dit is een verstopping door b.v. een bloedstolsel (embolus = prop / trombus = stukje, vandaar 'trombose') dat de longslagader blokkeert, waardoor de rechter hartkamer geen bloed meer kan voortstuwen door de longen; de bloedsomloop houdt plotseling op en de dood is het gevolg.

**BART DE LIGT, ALDOUS HUXLEY
EN „THE CONQUEST OF VIOLENCE”**

Aantekeningen bij de publikatie van een klassiek boek over de vrede en waardering voor De Ligt in Engeland en de Verenigde Staten. (1)

door: Peter van den Dungen

Voorstel tot vertaling

Op 25 februari 1937 zond Bart de Ligt vanuit zijn woonplaats Petit-Lancy (niet ver van Genève) een brief aan de Londense uitgeverij George Routledge and Sons Ltd., waarin hij zei: "Ik heb van twee van mijn Franse uitgevers vernomen dat u overweegt om mijn La Paix Créatrice en Pour Vaincre Sans Violence te vertalen." (2) Het eerste boek was drie jaren tevoren uitgegeven door Marcel Rivière (Parijs) in zijn 'Librairie des Sciences Politiques et Sociales'. Hoewel twee delen reeds in 1934 waren verschenen, waren twee andere delen nog niet klaar, toen De Ligt zijn brief schreef. La Paix Créatrice was kennelijk een studie, die zelfs nog grootser en veelzijdiger was opgezet dan Vrede als Daad, de oorspronkelijke Nederlandse uitgave, die in twee delen werd uitgegeven, respectievelijk in 1931 en 1933. Het tweede, in De Ligt's brief genoemde, boek was veel kleiner van omvang, maar de wijze waarop het werd uitgegeven was ongeveer gelijk: de Franse editie was in 1935 uitgegeven en gebaseerd op De Overwinning van het Geweld, een boek dat het jaar daarvoor verschenen was. Dit boekje van 78 bladzijden werd aanmerkelijk uitgebreid en resulteerde in een Franse editie, die 254 pagina's telde. Bij zijn brief sloot De Ligt een kopie in van de prospectus, die Marcel Rivière uitgegeven had bij de publikatie van La Paix Créatrice. (3) Deze prospectus deed het belangrijke boek, dat het moest aankondigen en propagieren, alle eer aan: het bestond uit 16 bladzijden, waarvan er 10 een gedetailleerde inhouds-opgave bevatten. Er waren meerdere bladzijden met uiterst gunstige boekbeoordelingen en pers-kommentaren. Een bestelformulier en een grote foto van de schrijver maakten deze zeer doorwrochte en indrukwekkende verkoop-prospectus compleet. Aangezien het De Ligt niet gegeven was vóór zijn dood zijn magnum opus af te maken (in de Franse taal), is het interessant om in zijn brief te lezen hoe hij

het werk in zijn geheel dacht te voltooien. Hij schreef Routledge: "Zoals u op bladzijde twee van de ingesloten prospectus kunt lezen zijn er tot nu toe pas twee van de vier delen van La Paix Créatrice in druk verschenen. De andere delen zijn nog in voorbereiding. Deel III zal waarschijnlijk het volgend jaar uitgegeven worden, terwijl deel IV in 1939 moet verschijnen. Deel I en Deel II vormen echter samen één geheel, terwijl de delen III en IV op zodanige wijze zullen worden samengesteld dat zij apart verkocht kunnen worden. Als u van plan bent om het volledige werk (Delen I tot IV) uit te geven, zou u wellicht met uw beslissing beter kunnen wachten totdat de volledige Franse uitgave verschenen is. Het zou echter ook heel goed mogelijk zijn om elk van de vier delen apart te publiceren, zodat zij onafhankelijk van elkaar verkocht kunnen worden. In dat geval kan ik ten behoeve van uw vertaler de twee delen, die in Frankrijk al uitgegeven zijn, met het grootste gemak omwerken." Deze hele uitleg scheen echter weinig te baten. Wellicht had deze onbekende schrijver zijn toekomstige Engelse uitgever ietwat van zijn stuk gebracht, want in diens korrespondentie met De Ligt is er geen enkele verwijzing te vinden naar La Paix Créatrice. Het feit dat dit uit twee delen, en mogelijk vier delen, bestaande werk eerst nog vertaald moest worden, maakte de publikatie ervan ongetwijfeld een onaantrekkelijke onderneming. Een dergelijk lot had ook de Franse uitgave zelf kunnen overkomen, ware het niet dat De Ligt het boek in het Frans geschreven had (op basis van de oorspronkelijke Nederlandse tekst).

De Ligt moet wel beseft hebben dat hij maar weinig kans maakte en dat een aanmerkelijk kleiner boek waarschijnlijk veel gemakkelijker de aandacht en de belangstelling zou trekken van een Britse uitgever. Hij schreef verder: "Toen de Heer Aldous Huxley mij een paar dagen geleden bezocht, stelde hij dat het in ieder geval raadzaam zou zijn om te beginnen met het publiceren van mijn kleiner en populairder boek Pour Vaincre Sans Violence. Hij was van mening dat een goedkope uitgave daarvan gemakkelijk kopers zou vinden. Ik denk zelf ook dat het beter is te beginnen met de Engelse uitgave van Pour Vaincre Sans Violence, omdat vanuit talrijke landen - ook vanuit Amerika - mensen gevraagd hebben om een Engelse uitgave ervan." Vrezende dat de uitgever geneigd zou kunnen zijn deze woorden als loze praat in de wind te slaan en aangezien De Ligt zich mogelijk bewust was van zijn betrekkelijke onbekendheid in de Engels sprekende wereld, verschaftte hij de uitgever nog wat biografies feitenmateriaal: "Als uitgever zou het u mogelijk kunnen interesseren om te weten, dat ik al twintig jaar lang schrijf voor de internationale links-georiënteerde socialistiese pers. Ik ben lid van de Internationale Raad van de War Resisters' International, die afdelingen heeft in meer dan vijftig landen, en ik ben korrespondent van het Internationale Anti-Militaristische Buro. Ik heb vele vrienden in Amerika (Devere Allen, Mej. Emily Balch, Mej. Graves, Nevin Sayre, Roger Baldwin, enzovoorts), die allemaal bereid zijn om het boek onder de aandacht te brengen van het publiek. Ook zij raden nadrukkelijk een goedkope uitgave aan." De Ligt besloot zijn brief met deze woorden: "Meneer Huxley zal

u over dit alles ook een brief sturen." Zoals weldra duidelijk zal worden was de rol, die Huxley's naam speelde bij de uitgave van Pour Vaincre Sans Violence in het Engels, van beslissend belang.

Beoordeling

Routledge had Pour Vaincre Sans Violence gestuurd naar John Rodker, die een letterkundig buro leidde, met het verzoek het boek krities door te lezen. Rodker stuurde zijn verslag op 26 februari op - één dag dus nadat De Ligt zijn eerste brief aan Routledge schreef. Dit is wat de recensent over De Ligt's boek dacht: "Dit boek - uit het Nederlands vertaald - is een hartstochtelijke oproep aan alle wereldburgers om de handen ineen te slaan om door middel van de 'algemene staking' en lijdelijk verzet de oorlog een vernietigende slag toe te brengen. De schrijver ervan is kennelijk een bekend Nederlands pacifist, die Nederlandse pacifistische organisaties vertegenwoordigd heeft op internationale podiums. In feite wordt in het boek gesteld, dat militaire veroveringen uiteindelijk de veroveraar vernietigen, en dat in het algemeen overwonnen en onderdrukte landen de strijd eerder zullen overleven dan de aanvaller, en dat er tot op heden nog geen wapen is uitgevonden dat sterk genoeg is om absolute verzetloosheid de baas te worden. Daarom dringt hij erop aan dat pacifisten zich volledig moeten wijden aan het ontwikkelen van organisaties, die een algemene militarisering zullen tegenwerken en alle bedreigingen met militaire acties het hoofd zullen bieden door middel van volledige lijdelijkheid en/of door algemene stakingen en dat tot elke prijs. Hij haalt verschillende voorbeelden aan, waarbij een dergelijke actie erin geslaagd is de opschorting of afschaffing te bewerkstelligen van onderdrukkende wetten en verordeningen, zelfs als men zich daarbij gesteld zag tegenover de meest onbuigzame militaire interventie, maar ook geeft hij toe dat het moeilijk zal kunnen zijn om een gezamenlijke actie van de grond te krijgen, die voldoende de algemene instemming heeft, en hij zegt vervolgens dat men de mensen eerst moet leren om gezamenlijk en eensgezind actie te voeren." (4) Deze korte samenvatting van hetgeen De Ligt in het boek betoogt, werd gevolgd door Rodker's kritische evaluatie: "De reden waarom het boek tekort schiet is het feit, dat het te gering van opzet is en dat de houding van de schrijver hoofdzakelijk subjektief is, aangezien er niet voldoende nieuw materiaal aangevoerd wordt om zijn konklusies te onderbouwen. In laatste instantie schijnt zijn vooroordeel gebaseerd te zijn op sentiment. Wat De Ligt betoogt berust op citaten van (buitenlandse) journalisten, die bij het Britse publiek onbekend zijn, alsmede op uitspraken van Britse, Amerikaanse en andere schrijvers, zoals Bertrand Russell, Professor Nicholas Murray Butler, Tolstoy, Gandhi, die in hun publikaties op een meer volledige wijze en met meer gezag hun ideeën onder woorden hebben gebracht." Op het eind van zijn betoog wijst Rodker erop dat, ondanks het feit dat hij niet erg onder de indruk was van wat hij gelezen had, er best wel andere boeken van De Ligt konden zijn, die meer beloofden: "Daarom

lijkt het mij dat het boek niet oorspronkelijk genoeg en van voldoende belang is om hier een goede kans te hebben om kopers te vinden. Twee andere boeken van dezelfde schrijver worden nog genoemd - ook uit het Nederlands vertaald - namelijk: 'Contre la Guerre Nouvelle' en 'La Paix Créatrice'. Deze twee boeken zouden wellicht de moeite waard zijn nader bekeken te worden."

Brief aan Aldous Huxley

Het negatieve advies van Rodker werd in feite door Routledge genegeerd. Na hem bedankt te hebben voor zijn 'informatief verslag', schrijft de uitgever hem op 1 maart: "Omtrent dit boek zijn wij nog niet tot een definitief besluit gekomen, daar we vernomen hebben dat Aldous Huxley er erg in geïnteresseerd is." (5) Op dezelfde dag werd de volgende brief naar Huxley gezonden: "Wij hebben hier een exemplaar voor ons liggen van het boek van Barthelemy de Ligt 'Pour Vaincre Sans Violence' en tevens een brief van Meneer de Ligt, waarin hij ons meedeelt dat u geïnteresseerd bent in een eventuele Engelse uitgave van dit werk. Wij, als uitgevers van Gregg's 'The Power of Non-Violence' en 'Training Programme for Peace Workers', voelen er heel veel voor een Engelse editie van dit boek op de markt te brengen. Het zou erg nuttig voor ons zijn als wij van u een brief zouden mogen ontvangen, waarin u uw oordeel omtrent de waarde van het boek en de geschiktheid ervan voor de Engelse markt aan zou willen geven. In de veronderstelling dat wij de Engelse vertaling ter hand zouden nemen, zou u dan misschien bereid willen zijn om een voorwoord te schrijven voor de Engelse editie? Een dergelijk voorwoord zou ongetwijfeld bevorderlijk zijn voor het boek. Met de grootste belangstelling zien wij uit naar uw oordeel over dit boek." (6) Het is interessant om op te merken dat er in de brief in het geheel niet verwezen werd naar de mening van de recensent over het boek. Wellicht vond men het ongepast om dit verslag onder de aandacht te brengen van één van de beroemdste romanschrijvers ter wereld, die bovendien toen reeds "een bekend leider was geworden van de pacifistische gedachte en die daarenboven een opmerkelijke belangstelling aan de dag legde in de techniek van geweldloos verzet, zoals die onder andere door Gandhi werd aangewend". (7) Hij was niet alleen actief in de vredesbeweging als spreker, maar tevens, en wel op de eerste plaats, als schrijver. Dit jaar, 1937, vormde inderdaad het hoogtepunt in zijn activiteiten als schrijver van pacifistische geschriften (8) met de uitgave van bijvoorbeeld: Ends and Means en An Encyclopaedia of Pacifism. Huxley's klaarblijkelijke aanbeveling van Pour Vaincre Sans Violence, zoals die tot uitdrukking komt in de brief van De Ligt aan Routledge, zorgde er onvermijdelijk voor dat de mening van Rodker als prakties niet ter zake dienend opzij werd geschoven.

Positieve reactie

Toch is het verbazingwekkend als men ziet dat Routledge besloot De Ligt een kontrakt aan te bieden, voordat hij van Huxley een antwoord op zijn brief had ontvangen. Op 12 maart schreef de uitgever aan De Ligt: "Wij hebben nu uw boek 'Pour Vaincre Sans Violence' met de grootste aandacht bekeken en ofschoon wij er tot nu toe niet in geslaagd zijn contact op te nemen met Meneer Aldous Huxley, hebben wij toch voldoende vertrouwen in een, op zijn minst gematigd, sukses met de uitgave van een Engelse editie, dat wij een bod willen doen op de Engeltalige rechten." (9) De brief bevatte ook een ontwerp van een overeenkomst en de uitgever drukte de hoop uit dat hij "binnen een week of zo iets van De Ligt zou horen, zodat wij onmiddellijk de Engelse vertaling in gereedheid kunnen brengen voor de publikatie later in het jaar." Een paar dagen daarna schreef Huxley, die juist uit het buitenland was teruggekeerd, een kort briefje aan de uitgever waarin hij zei: "Het doet mij genoegen te horen dat u belangstelling hebt voor het boek van De Ligt, dat door mijzelf beschouwd wordt als een zeer interessant, goed gedocumenteerd en doorwrocht boek; bijzonder interessant omdat het, in tegenstelling tot de meeste pacifistische boeken, de problemen van maatschappelijke verandering, van revolutie en burgeroorlog zeer uitgebreid behandelt, problemen die op het moment bijzonder dringend en op onze tijd toepasselijk zijn. In geval u zou besluiten een vertaling van het boek uit te geven - en ik hoop van ganser harte dat u een zodanig besluit neemt - zou ik met het grootste genoegen bereid zijn een voorwoord te schrijven, als u zulks nuttig oordeelt." (10) De volgende dag (18 maart) stuurde de uitgever een dankbrief aan Huxley, waarin hij hem meedeelde dat er ondertussen een definitief aanbod gedaan was om het boek uit te geven en dat men wachtte op een antwoord van De Ligt. (11) Deze was echter ook op reis geweest en op 23 maart, na zijn terugkeer uit Nederland, schreef hij Routledge een brief. De Ligt was erg blij met het aanbod en na ondertekening van de overeenkomst stuurde hij die terug naar de uitgever. In zijn brief wierp hij ook een aantal problemen op met betrekking tot een eventuele herziening van het boek, als het werd vertaald. Een van deze kwesties had betrekking op het eventuele opnemen van een "klein hoofdstukje van ongeveer 20 pagina's" over de Volkenbond en over de kwestie van sancties die nodig waren geworden vanwege het konflikt tussen Italië en Ethiopië. Ook besprak hij de titel van de Engelse editie: "De Nederlandse en de Spaanse uitgave hebben als titel (in het Frans vertaald): 'Pour vaincre la violence' en niet 'Pour vaincre sans violence'. En inderdaad komt de tweede titel niet geheel overeen met de inhoud van het boek. Maar de Franse uitgever stond erop dat deze titel werd gebruikt, hoewel ik daar later spijt van had omdat vele van mijn Franse kameraden mij gezegd hebben, dat de eerste titel heel wat beter geweest zou zijn. Als Nederlander is het uiteraard nogal moeilijk voor mij om een oordeel te geven omtrent de juiste titel in het Engels, maar wat denkt u van: "How to overcome Violence?" (12)

Op 6 april schreef de uitgever terug, dat "wij niet zo erg tevreden zijn met (dit) voorstel... Wij vinden dat 'The Conquest of Violence' een betere en bondigere titel zou zijn." De Ligt werd meegedeeld dat de firma Mej. Honor Tracy had opgedragen de vertaling te verzorgen en hem werd verzocht een exemplaar van de Franse editie voor haar in gereedheid te brengen, zodat de vertaling zo vlug mogelijk klaar zou zijn. Hij moest maar "binnen een dag of twee" een herzien exemplaar van het boek rechtstreeks aan Mej. Tracy sturen! "Sinds ons laatste schrijven," zo besloot Routledge, "hebben wij een brief ontvangen van Meneer Huxley, die zeer enthousiast is over de Engelse uitgave van uw boek en die erin heeft toegestemd om er een voorwoord voor te schrijven. Ik ben ervan overtuigd dat Meneer Huxley's voorwoord er ten zeerste toe zal bijdragen om het boek bij het Engelse publiek in te leiden." (13) Tegen het einde van juni raakte de uitgever zijn geduld kwijt, want de vertaalster had hem meegedeeld dat zij nog steeds de volledige herziene Franse editie niet ontvangen had. "Wij hadden gehoopt", zo schreef men naar De Ligt, "dat de vertaling al volledig in ons bezit zou zijn; het is immers van het grootste belang dat het boek binnen twee, drie weken ter perse kan gaan, als wij nog met succes het boek willen uitgeven vóór het begin van het herfstseizoen." (14) Prompt antwoordde De Ligt op 1 juli: "Juist op het moment dat ik uw laatste schrijven ontving, had ik de laatste hand gelegd aan de herziening van de Franse tekst van The Conquest of Violence." Het eerdere verzoek van de uitgever om Mej. Tracy "binnen een dag of twee" de herziene tekst toe te sturen had hij mogelijk nog niet vergeten, want nu - drie maanden later - beloofde hij: "Binnen twee dagen zal Mej. Tracy alles volledig in handen hebben." De rest van zijn brief had voor het grootste deel te maken met een technische kwestie omtrent het drukken, en tot besluit wierp hij de vraag op welke vorm van zijn naam als schrijver van het boek het meest geschikt zou zijn: "Ik heb reeds aan Mej. Tracy geschreven dat ik in het Nederlands Bart de Ligt heet, en dat men in het Frans gewoonlijk op mijn boeken de naam Barthelemy vermeldt. Het zou helemaal geen zin hebben dat ook in het Engels te doen. Als het goed klinkt, zou u op het boek eenvoudigweg Bart de Ligt kunnen zetten, maar als u van mening bent dat mijn erg Nederlandse naam niet gemakkelijk in het Engels uitgesproken kan worden, kunt u Bartholomew DE LIGT op het boek zetten." (15) (Dat hij de titel van het boek, zoals die door Routledge geopperd was, overgenomen had blijkt stilzwijgend uit het feit, dat hij in de eerste regel van de zojuist geciteerde brief deze titel tot de zijne maakte.) "Ik neem er nota van", antwoordde de uitgever, ".....dat u Bart heet en niet Barthelemy. Wij geven er de voorkeur aan geen nieuwe naam 'Bartholomew' te bedenken, maar uw echte naam te gebruiken, en dus zal het boek gepubliceerd worden onder de naam Bart de Ligt." (16)

Rond de vijftiende juli leverde Honor Tracy de getypte vertaling bij de uitgever af. Op 20 juli schreef zij een brief met het verzoek drukproeven en brieven door te sturen naar een ander adres, omdat zij twee

maanden naar het buitenland zou gaan. Zij bood haar verontschuldigen aan voor de paar ekstra dagen tijdverlies, die haar afwezigheid zou veroorzaken - "maar als Kameraad De Ligt mij op de juiste wijze behandeld had, zou ik ondertussen de drukproeven al gehad hebben!" Dan vervolgde ze: "Nog steeds geen nieuws vanuit Nederland over het Kampagne-plan. Ik zal hen eraan herinneren." (17) Dit was een zinspeling op 'het Kampagne-plan tegen elke vorm van oorlog en elke voorbereiding daarop' (in het Nederlands verschenen als "Strijdplan tegen oorlog en oorlogsvoorbereiding"), dat door De Ligt was voorgelegd aan de Internationale Konferentie van de War Resisters' International, gehouden in Welwyn in juli 1934, en dat - zoals kennelijk besloten was - aan het boek zou worden toegevoegd. Ook was Huxley's inleiding op het boek nog niet binnengekomen en dus verzocht de uitgever hem dit nu "binnen een week of twee" toe te willen sturen. (18) Deze brief, verstuurd aan zijn adres in Londen, en de inleidende tekst, die Huxley verzonden had vanuit zijn woning in San Cristobal, New Mexico, kruisten elkaar. Toen hij Routledge's brief ontving, schreef hij terug om te laten weten: "dat het voorwoord voor Meneer de Ligt's boek enige weken geleden verstuurd was en dat deze brief u ondertussen wel bereikt moet hebben." (19) Op 11 augustus bevestigde de uitgever dit: "Dank u voor uw brief van 25 juli en uw zeer vriendelijk voorwoord op The Conquest of Violence. Vandaag nog zal ik De Ligt schrijven, dat het voorwoord aangekomen is en ik ben ervan overtuigd dat hem dat genoeg zal doen. Ik deel uw hoop, dat het boek vele kopers zal vinden en dat het een aanzienlijke invloed zal hebben." (20)

Huxley's belangstelling voor het thema

Toen Huxley zijn inleiding aan de uitgever overlegde, was hij zelf volop bezig met het schrijven van Ends and Means, een boek over een thema, dat overeenkwam met dat van The Conquest of Violence. Een jaar eerder hadden de uitgevers Chatto & Windus op hun verzoek reeds een klein pamflet, door Huxley geschreven, gepubliceerd over hetzelfde onderwerp, getiteld What Are You Going To Do About It? The Case For A Constructive Peace. (21) De laatste bladzijde daarvan (pag.35) bevatte twee berichten voor de belangstellende lezer: een aanbeveling om Richard B. Gregg's The Power of Non-Violence, dat Routledge in 1935 uitgegeven had, te lezen en het advies, dat "degenen die willen werken voor Konstruktieve Vrede zich in verbinding moeten stellen met het Hoofdkwartier van de Eerw. Heer Sheppard..." Zoals men duidelijk kan zien uit de bovenstaande voorbeelden, en zoals de nog volgende illustraties ook zullen aantonen, was Huxley rond de tijd dat hij zijn inleiding op het boek van De Ligt schreef, in zijn gedachten volop bezig met de problemen van doeleinden en middelen, gewelddadigheid en revolutie, oorlog en vrede. In een brief, die hij in juli 1936 vanuit het zuiden van Frankrijk schreef aan zijn broer Julian, maakte hij melding van een ontmoeting, die hij onlangs gehad had met een aantal vooraanstaande Fran-

sen die een groep gevormd hadden, die "onofficieel scheen uit te groeien tot een groep van deskundige adviseurs (een brain trust) voor de regering Blum..... Zij waren gematigd optimistisch omtrent de mogelijkheid groot-schalige veranderingen door te kunnen voeren zonder geweld te gebruiken. Te allen tijde en overal ter wereld is het probleem van de middelen, die moeten leiden tot het begeerde doel, het meest dringende probleem geweest. Is planning op grote schaal en een snelle uitvoering van die plannen daarna verenigbaar met democratische methoden? Als dat niet het geval is en men gedwongen wordt anti-democratische methoden te gebruiken, hoe denkt men dan ooit de voorgestelde rechtvaardige doeleinden te kunnen realiseren? Veranderen de anti-democratische methoden de hele situatie niet zodanig dat op het moment, dat men het doel bereikt, dit doel niet hetzelfde meer is als het doel dat men zich heeft voorgenomen?" Hij vervolgde: "Met de oorlog is het al net zo. Kan een democratie zichzelf verdedigen? Dit betekent - aangezien zo iets als een verdedigingsoorlog een onmogelijkheid is - kan ze aanvallen en aangevallen worden met thermiese brandbommen, zware explosieven en chemiese wapens en dan toch een democratie blijven? Is het waarschijnlijk dat de middelen het bereiken van het begeerde doel - het behoud van de democratie - zullen toestaan? In de oorlogs-industrieën wordt er ieder jaar een vooruitgang geboekt van ongeveer 10%. Is er dan nog een mogelijkheid dat wij in deze omstandigheden het ons kunnen veroorloven door te gaan met het gebruik van oorlogszuchtige middelen om daarmee de vrede veilig te stellen? Het is ongelukkig dat wij maar steeds oude, abstracte woorden blijven gebruiken zoals oorlog, geweld, enzovoorts, ondanks het feit dat hun (bij)betekenis, in concrete termen, volledig anders geworden is. Ik vind het altijd schrikbarend mensen te horen kletsen over 'macht in de handen van de Volkenbond', 'politie-actie door de troepen van de Volkenbond' en dergelijke, terwijl zij in feite brandbommen, zware explosieven en chemiese projectielen bedoelen, die op open steden gegooid worden." (22)

Later die zomer reisde Huxley naar Brussel om daar als lid van de delegatie van de PPU (Peace Pledge Union) deel te nemen aan de 'Rassemblement Universel de la Paix' (RUP: het Wereld Vredeskongres) van 3 tot 7 september 1936. Tijdens deze konferentie ontmoette De Ligt, die de WRI, IAMB en de 'Ligue Internationale des Combatants pour la Paix' vertegenwoordigde, Huxley voor de eerste keer. Huxley's Eyeless in Gaza was toen net gepubliceerd en werd in brede kring besproken. Het werk werd beschouwd als een voorbode van een belangrijke ommekeer in zijn 'filosofie der zinloosheid', een ommekeer die gebaseerd was op een steeds sterker opkomend geloof in universele solidariteit. De Ligt beschouwde de roman als 'de grootste letterkundige gebeurtenis der laatste jaren' en vond veel bemoediging in het feit dat Huxley zijn strijd tegen de oorlog, voor een nieuwe en echt menselijke samenleving, heel serieus bleek op te vatten. Huxley wilde op zijn beurt heel graag iets meer te weten komen over de Nederlandse anti-oorlogbeweging, en het deed De Ligt veel genoeg te merken dat zijn beroemde gesprekspartner het

spontaan eens bleek te zijn met de ideeën, bepleit in De Ligt's tijdschrift BEVRIJDING. Toen De Ligt ruim een jaar later in een artikel over deze eerste ontmoeting schreef, evenals over het pas gepubliceerde boek van Huxley Ends and Means (Doelen en Middelen), gaf hij zijn artikel de titel mee 'Aldous Huxley met ons'. (22a) Enkele maanden na de ontmoeting in Brussel bezocht Huxley De Ligt in diens huis in Petit-Lancy (Genève) en gedurende verscheidene dagen voerden de twee diepzinnige gesprekken over de behoefte opnieuw, en nog grondiger, na te denken over de wetenschappelijke, morele en kulturele basis van het moderne socialisme en ook, onafscheidelijk hiermee verbonden, over de strijd tegen de oorlog.

In het begin van 1937 korrespondeerde Huxley met Cecil Day Lewis, die juist "Een reactie op Aldous Huxley's pamflet 'What are you going to do about it?'" had geschreven, onder de titel We're Not Going to Do Nothing (Londen, Left Review, 1936). In deze brief van Huxley vinden wij, om dat hier even te vermelden, waarschijnlijk voor de eerste keer een verwijzing naar De Ligt. "Ik heb juist uw pamflet gelezen, dat u schreef als reactie op het vorig jaar door mij geschreven pamflet", zei Huxley. "Met enkele van uw kritieken kan ik wel instemmen, want er zijn voorbeelden aan te wijzen in mijn pamflet, waar de zaak waar het om gaat onvoldoende onderbouwd wordt door geldige argumenten. Maar de zaak in haar totaliteit is mijns inziens nog steeds absoluut onweerlegbaar en ook in uw pamflet en in andere anti-pacifistische geschriften is deze zaak niet weerlegd. Ik denk dat Bertrand Russell's Which Way to Peace en Barthélemy de Ligt's Pour Vaincre Sans Violence de kwestie veel beter toelichten." (23) Day Lewis, die Huxley ervan beschuldigd had te veel abstracte begrippen te hebben gebruikt, kreeg nu diezelfde beschuldiging teruggeworpen. Huxley herhaalde het doel-en-middelen argument, dat hij in zijn brief aan Julian naar voren had gebracht, en las Day Lewis de les: "Uw vage abstrakties zijn volstrekt misleidend. Gebruik toch woorden, die de werkelijke feiten, zoals die nu op het ogenblik zijn, weergeven. Als men dergelijke woorden gaat gebruiken, tonen zij onmiddellijk de onzinnigheid aan van termen zoals kollektieve veiligheid, een Volkenbondsoorlog-om-een-eind-te-maken-aan-de-oorlog, het militaire-verdediging-der-demokratie argument, enzovoorts. Er zijn nog vele andere geschilpunten", zo besloot hij, "maar ik zit tot over mijn oren in het werk en het ontbreekt me aan tijd."

Ofschoon hij zulks niet aan Day Lewis vertelde, waren er nog twee andere pacifistische publikaties, die hem bezighielden. Aan Julian schreef hij in februari (1937): "Ik ben bezig geweest aantekeningen te verzamelen voor een boekje over de middelen, die - liefst gelijktijdig - moeten worden aangewend, als wij ooit de doelstellingen willen realiseren, die door iedereen worden gewenst, namelijk: gerechtigheid, vrede, enzovoorts." (24) Kort daarna deelde hij ook Harold Raymond, van Uitgeverij Chatto & Windus, het volgende mee: "Wat mijn plannen betreft: ik hoop halverwege de zomer een beknopt filosofies-psychologies-sociologies boek-

werk klaar te krijgen over de verschillende middelen, die moeten worden aangewend als men bepaalde wenselijke maatschappij-veranderingen wil verwezenlijken.... Ik zal het boek nogal kort houden.... omdat ik het vlug wil publiceren, aangezien ik juist gehoord heb dat de oude heer Herbert Samuel een reusachtig werk op stapel heeft staan, dat ongeveer hetzelfde thema tot onderwerp heeft. (Het zal ongetwijfeld wel een tamelijk saai boek worden, want hij is zelf een saai mens; maar toch kan het wel verstandig zijn om op tijd duidelijk te maken, dat ik op dit terrein de eerste rechten geniet.).... Ik heb er al ongeveer 10.000 woorden van klaar en ik zal trachten uit te komen op een totale lengte van 50.000 of 60.000 woorden. Als ik dit boek hopelijk klaar kan krijgen tegen het einde van de maand juli, zou dat heel goed uitkomen." (25) Ook vertelde hij Raymond over het "uitstekende nieuws", dat hij vernomen had van de Peace Pledge Union (PPU) betreffende zijn An Encyclopaedia of Pacifism: er zouden 20.000 exemplaren van gedrukt worden en Raymond werd gevraagd onmiddellijk het voorbereidingsproces op gang te brengen. Het boekje werd door Chatto & Windus "onder de auspiciën van de PPU" in juli van dat jaar uitgegeven. Aangezien Huxley op de hoogte was van Routledge's besluit om een Engelse vertaling van The Conquest of Violence op de markt te brengen (wij hebben hierboven immers gezien, dat Huxley de brief van Routledge over deze zaak een paar dagen, voordat hij de brief aan Raymond schreef, ontvangen had), is het wel wat verbazingwekkend, dat hij met geen woord repte over het geplande boek van De Ligt, als hij over zijn eigen boek sprak. Wellicht vond Huxley dat de twee boeken wat betreft doelstelling of argumentatie niet zo veel op elkaar leken; in dat geval zou het volgens hem van weinig belang zijn als zijn boek later gepubliceerd zou worden dan het boek, waarvoor hij de inleiding geschreven had. In het begin van april vertrokken de Huxleys naar de Verenigde Staten. Zij brachten de zomermaanden door op de ranch van Frieda Lawrence in San Cristobal, New Mexico, "ver genoeg weg van de beschaafde wereld", zoals Huxley dat uitdrukte. Hier werd het overgrote deel van Ends and Means geschreven en in het begin van september was het voltooid. (26)

Voorwoord van Huxley

Hoewel Huxley's inleiding voor The Conquest of Violence kort was, het kwam tot minder dan drie pagina's in de gedrukte versie van het boek, konden zowel de schrijver als de uitgever er best tevreden over zijn. Huxley schreef: "Bart de Ligt is de schrijver van twee boeken, die tot de meest belangrijke bijdragen aan de literatuur van het pacifisme gerekend kunnen worden. Het eerste boek is een breed opgezette geschiedenis van de pacifistische gedachte en actie vanaf het begin der tijden tot de huidige dag.La Paix Créatrice is een veelomvattend en diepzinnig wetenschappelijk werk, onmisbaar voor diegenen die de geschiedenis van de vrede en van 'de dingen die vrede brengen' wensen te bestuderen. Het is te hopen dat het boek te zijner tijd in het Engels

vertaald en uitgegeven kan worden. Het andere belangrijke werk van De Ligt is Pour Vaincre Sans Violence, waarvan de vertaling op het ogenblik beschikbaar gemaakt wordt voor het Engelse publiek. Dit is geen resultaat van historiespeurwerk, maar een tekstboek van toegepast pacifisme, waarin de technieken van geweldloze activiteiten beschreven worden in een bezadigde en nauwgezette stijl, die op een verfrissende wijze afsteekt tegen de vage, goedbedoelde breedsprakigheid van zo talrijke pacifistische geschriften." Na op deze wijze de schrijver en het onderhavige boek aan het Engelse publiek voorgesteld te hebben, vervolgt Huxley zijn voorwoord met het belichten van de wezenlijke these van The Conquest of Violence: "Bijzonder waardevol is, in de huidige tijd, de wijze waarop B. de Ligt het pacifisme bespreekt in verhouding tot revolutie. Degenen die zich revolutionairen noemen zijn van mening, dat iedere vorm van militarisme slecht is behalve die van henzelf;(maar) een gewelddadige revolutie brengt geen fundamentele wijzigingen teweeg in de menselijke betrekkingen. (...) Om De Ligt's eigen woorden te gebruiken: 'hoe meer geweld, des te minder revolutie'. Het gebruik van geweld zorgt ervoor dat "plus ça change, plus c'est la même chose". (Hoe meer het (daardoor) verandert, hoe meer het 't zelfde blijft.) Als wij werkelijk iets anders willen, moeten wij de situatie veranderen door middel van geweldloze methodes." De zo juist aangehaalde stelregel van De Ligt viel bij Huxley erg in de smaak. Deze woorden vormden de beginregels van het hoofdstuk 'Social Reform and Violence' in zijn eigen boek Ends and Means, dat prakties op dezelfde dag uitkwam als het boek van De Ligt (november 1937). Ook verwees hij naar deze zinsnede in zijn An Encyclopaedia of Pacifism.

Daar schreef hij in het artikel over 'Revolutie' het volgende: "Karl Marx noemde geweld 'de vroedvrouw van een nieuwe maatschappelijke orde'. Dit wordt echter niet door de feiten bevestigd. Geweld brengt geweld voort en is daarom de bestendiger, de in-stand-houder van de oude orde. Barthelemy de Ligt heeft deze hele zaak in een enkele zinsnede samengevat: hoe meer geweld, des te minder revolutie." (27) (Elders in zijn Encyclopaedia noemde Huxley La Paix Créatrice "de meest complete geschiedenis van Pacifistische ideeën en praktijken" (28) en in soortgelijke termen beschreef hij het boek in zijn voorwoord op The Conquest of Violence, zoals wij hierboven reeds gezien hebben. Vergeleken met De Ligt's uit meerdere delen bestaande studiewerk, was Huxley's Encyclopaedia niet veel meer dan 'n pamflet, en men zou dus best van mening kunnen zijn dat de titel, die eraan gegeven is, ietwat slecht gekozen was.)

Toevoeging van het 'kampagne-plan' van De Ligt

Binnen enkele dagen, nadat de vertaalster Routledge meegedeeld had dat zij nog steeds zat te wachten op het 'kampagne-plan' uit Nederland, kwam dit dokument in het bezit van de uitgever. Toen hij het naar Headley Bros., de drukkerij, stuurde, schreef Routledge: "Ik moet u ver-

zoeken om dit exemplaar met de uiterste zorg te behandelen, daar het de enige kopie is die er op het ogenblik bestaat en wij hebben dus beloofd het in goede staat naar Den Haag terug te sturen, zodra u ermee klaar bent." (29) Deze verwijzing naar de zeldzaamheid van dit dokument is ietwat raadselachtig, tenminste als onze veronderstelling juist is, dat de tekst die gebruikt werd dezelfde is als die welke in 1934 gedrukt was door de persdienst van de I.A.K./I.A.M.B. (Internationaal Anti-Militaristisch Bureau). Onder de titel "Mobilisatie tegen Oorlog. Kampagne-plan tegen elke oorlog en iedere voorbereiding op oorlog." werd dit boekje in vier talen uitgegeven en kende een zeer grote oplage. Toen de drukker op 21 september drukproeven van een gedeelte van het boek (hierbij ook het Kampagne-plan) naar de uitgever stuurde, werd deze verzocht het Plan nauwkeurig door te willen nemen "met het oog op de Incitement to Disaffection Act, die onlangs wet geworden is." (30) (In deze wet wordt het aansporen tot ontevredenheid en ontrouw strafbaar gesteld.) In het bijzonder werd de aandacht gevestigd op pagina 270, en Headley Bros. wilde weten of de uitgever dacht dat dit alles, wettelijk gezien, wel door de beugel kon. Het materiaal op bladzijde 270, dat eventueel in strijd met de wet zou kunnen zijn, was een gedeelte van een lange lijst van 'individuele direkte akties gericht op het voorkómen van oorlog en van alle voorbereidingen daarop', die in vreedstijd ondernomen moesten worden. De drie categorieën van direkte aktie, die op deze pagina besproken werden, waren het maken van anti-militaristische propaganda in het leger en in de marine om zo kernen van verzet te scheppen; de dienstweigering van een aantal industriële, technische en sociale diensten, die iets te maken hebben met militaire paraatheid (bijvoorbeeld, het weigeren om enigerlei oorlogsmateriaal te vervaardigen); en de weigering om de handel in dienst te stellen van de oorlogvoering - als werkgever of als werknemer (gericht aan banken, kooperaties, uitgevers, enzovoorts). Naar aanleiding van het verzoek van de drukker schreef Routledge een brief aan Oswald Hickson, een advocaat, en sloot bij de brief een proefexemplaar in van het boek. "Ik ben een beetje ongerust over het Aanhangsel, dat begint op pagina 269; het bevat onder andere het 'Kampagne-plan', en het komt me voor dat dit Plan het boek ontvankelijk maakt voor rechtsvervolging wegens overtreding van de pas door het parlement aangenomen Incitement to Disaffection Act. U zou mij een groot genoegen doen als u ons zo spoedig mogelijk uw advies geeft over deze kwestie." (31) Op 14 oktober 1937 kon Routledge de drukkerij het volgende laten weten: "Wij hebben nauwgezet de in uw brief van 21 september genoemde pagina's 269-285 doorgenomen en wij zijn tot de slotsom gekomen dat zij in orde zijn." In een P.S. voegde hij eraan toe: "Wij hebben het advies van een advocaat ingewonnen over deze zaak." (32) Onder-tussen was het alfabeties register ook klaargekomen voor de definitieve druk en het boek werd in het begin van november gepubliceerd.

Plannen voor een uitgave in Amerika

In een brief, gedateerd 13 november, vroeg De Ligt aan de uitgever om, samen met zijn beste wensen, een exemplaar van zijn boek te sturen naar een twaalfstal vrienden en kollega's - onder andere aan Helene Stocker, Roger Baldwin, A.R. de Jong, Gertrud Baer, de Heer en Mevr. Aron. De twee of drie resterende dokumenten in Routledge's archieven, over The Conquest of Violence gaan over dezelfde uitgave. De laatste brief van De Ligt aan Routledge, geschreven op 12 maart 1938 bevat de volgende mededeling aan de uitgever: "Ik heb contact opgenomen met Messrs E.P. Dutton & Co, die voorbereidingen aan het treffen zijn om mijn boek in Amerika te gaan propageren." (33) Bijna een jaar daarvoor had Routledge aan de Londense vertegenwoordiger van J.B. Lippincott Co. meegedeeld, dat zij juist de Engelstalige rechten van De Ligt's 'Pour Vaincre Sans Violence' hadden verworven en dat er aan een vertaling van het boek werd gewerkt. "Als uitgevers van Gregg's 'Power of Non-Violence'", schreef Routledge, "vermoeden wij dat dit boek uw speciale belangstelling zal hebben en ik heb een ekstra exemplaar van de Franse editie bemachtigd, die ik u hierbij toestuur. Misschien zou u mij zo spoedig mogelijk kunnen laten weten of u belangstelling hebt om het boek in Amerika uit te brengen." (34) De vertegenwoordiger van Lippincott antwoordde bemoedigend: "Ik denk dat het best mogelijk is dat dit boek ons American House zal interesseren, vooral omdat wij de (Amerikaanse) uitgevers zijn van Gregg's 'The Power of Non-Violence' dat, naar ik meen, in de Verenigde Staten goed verkocht is." (35) Zoals uit de brief van De Ligt blijkt, werd de Amerikaanse editie van The Conquest of Violence uiteindelijk echter door een andere firma uitgegeven.

De recensies

Het schijnt dat er van het boek weinig recensies verschenen zijn, en het is geen wonder dat de recensenten onderling totaal niet overeenstemden wat betreft hun mening over dit boek. Het meest gezaghebbende letterkundige tijdschrift in de Engelstalige wereld, de Times Literary Supplement, maakte korte metten met het boek: "In zijn voorwoord omschrijft Aldous Huxley dit boek als 'een tekstboek van toegepast pacifisme, waarin de technieken van geweldloze acties beschreven worden in een taal, die gekenmerkt is door nuchtere nauwkeurigheid'. De schrijver, een Nederlander, is een aanhanger van Uiterst Links en zijn boek is een oproep aan de uitgebuide massa's en de onderdrukte koloniale bevolking. Laat hen de op geweld gebaseerde en tot mislukking gedoemde methodes vermijden, die hen door het bourgeois kapitalisme worden aangeraden. Geweld en oorlog hebben hun nut gehad in een wereld, die meer beperkt was dan die van ons, maar hun tijd is voorbij." Deze beknopte samenvatting werd gevolgd door een eveneens in slechts enkele woorden uitgedrukt ongunstig oordeel: "De eigenschappen, die Huxley in dit boek ontdekt, zijn niet erg opzienbarend. Gandhi is zijn held, maar De Ligt luis-

tert maar al te graag naar degenen, die Gandhi hekelen vanwege zijn bereidheid om tot een vergelijk te komen met de Britse regering. Wat het historisch aspekt betreft is het boek partijdig en onnauwkeurig." (36) De recensent van het vooraanstaande American Political Science Review, Walter H.C. Laves, leverde een soortgelijke kritiek op zowel De Ligt als op Huxley. In het laatste gedeelte van zijn recensie schreef hij: "In zijn voorwoord beschrijft Aldous Huxley het werk van B. de Ligt als een 'tekstboek van toegepast pacifisme'. De recensent ziet echter absoluut niet waar dat op slaat. Waarom moet er een maatschappelijke revolutie komen? Wat zal de revolutie bereiken? Hoe zal de 'nieuwe orde' in feite functioneren? Op welke wijze zal dit programma van invloed zijn op het huidige gevaar van oorlog en revolutie? Is het onredelijk voor een lezer om te mogen verwachten, dat een verhandeling over oorlog en revolutie, die in 1938 geschreven werd, in enigerlei verband staat met de situatie, zoals die op het moment in de wereld is? Dit zijn enige van de vragen die opkomen bij iemand die de mening is toegedaan dat maatschappelijke verantwoordelijkheid de belangrijkste overweging moet zijn, waarmee men rekening moet houden bij het op juiste waarde schatten van een programma voor maatschappelijke re-organisatie." (37) In het daaraan voorafgaande gedeelte van zijn recensie had Laves erop gewezen, dat het boek zich niet 'alleen maar' bezighield met het voorkomen van oorlog, maar ook met het tot stand brengen van een maatschappelijke revolutie. De vraag in hoeverre een dergelijke revolutie noodzakelijk was - tenminste zoals De Ligt zich dat afvroeg - vormde de inleiding van de recensie, die daardoor een ietwat retorische indruk maakt: "Geweld, zegt Bart de Ligt, is een wezenlijk onderdeel van het kapitalistische stelsel. Men maakt er gebruik van om de arbeidersklasse eronder te houden, om de belangen van het ene kapitalistische land te bevorderen ten koste van een ander land, en om achtergebleven volken te onderwerpen en onder de duim te houden. Geweld brengt geweld voort en het verspert de weg, die leidt tot maatschappelijke vrijheid en gerechtigheid. De enige manier daarom, waarop men werkelijke maatschappelijke vrijheid en gerechtigheid kan verwerven, is de wereld te bevrijden van kapitalisme en van geweld. Maar deze moeten worden uitgeschakeld door middel van een geweldloze maatschappelijke revolutie. Dit vormt de belangrijkste draad, die loopt door een hele reeks van verhandelingen over oorlog en revolutie. De schrijver verwerpt de mogelijkheid, dat men vrede kan vinden door het organiseren van geweld in het belang van de samenleving, omdat - per definitie - de kapitalistische orde het geweld gebruikt in het belang van de 'bezitters' tegen de 'niet-bezitters' (nationaal en internationaal). Bovendien doet het er weinig toe of geweld gebruikt wordt voor enkele personen of voor vele; het is immers verkeerd, in welke vorm dan ook. De doelstelling van het doorwrochte 'Kampagne-plan', dat men kan vinden op het einde van het boek, is heel duidelijk een maatschappelijke revolutie. Het gaat heel wat verder dan de niet-samenwerkingstactieken van gewone pacifisten, doordat dit plan er bij de mensen op aandringt om in vreedstijd te weigeren oorlogsmateriaal te vervaardigen en te weigeren belastingen te betalen. Aangezien de meeste produkten van onze

moderne economie eventueel als oorlogsmateriaal gebruikt kunnen worden, en aangezien alle regeringstelsels belasting-opbrengsten nodig hebben om hun verschillende functies te kunnen vervullen (zelfs de geweldloze!), zullen zowel de industrie als de regering tot stilstand komen. Men gebruikt eenvoudigweg het onmiddellijke oorlogsgevaar als een centraal middel om de maatschappelijke revolutie te bespoedigen, een revolutie die volgens de schrijver gerealiseerd moet worden, voordat de mens de hoogten kan benaderen van een maatschappelijke orde, die gegrond is op samenwerking en geweldloosheid." (Ibid.)

Een van heel wat meer waardering getuigende kritiek van The Conquest of Violence verscheen kort daarna in de pagina's van een even eerbiedwaardig wetenschappelijk blad. Phillips Bradley begon zijn recensie in de Annals of the American Academy of Political and Social Science met de opmerking, dat De Ligt's studie "niet alleen diepzinnig is, maar ook te juister tijd geschreven. Het verschaft ons de wellicht meest betekenisvolle analyse van het belangrijkste probleem van onze tijd, zowel op nationaal als op internationaal gebied, sinds William James zijn verhandeling schreef over The Moral Equivalent of War. Het is een filosofische polemiek van ongewone helderheid en inzicht en tegelijk een toepassing van de theoretische stellingen van de schrijver op de toestanden en gebeurtenissen van de negentiende en twintigste eeuw." (38) De recensent zag twee stellingen in het betoog van De Ligt: de hoofdstelling is de uiteindelijke zelfvernietiging van het geweld, de sekundaire stelling is de doeltreffendheid van geweldloze dwang. "De bewijzen, dat sociale gerechtigheid nooit kan worden verworven door gebruik te maken van onrechtvaardige middelen; alsmede voorbeelden van het verwarren van doel en middelen, al deze zijn met onontkoombare overtuigingskracht volop te vinden in de gegevens van autobiografieën van revolutionaire leiders, van kritische geschiedkundigen, en in actuele gebeurtenissen." Bradley prees 'Dr.' de Ligt vanwege zijn "moedige en openhartige analyse" en betoogde dat, terwijl er wel verschil van mening moet zijn over zijn stellingen en over de gegevens, die aangevoerd worden om ze te staven - zoiets is immers onvermijdelijk in de sociale wetenschappen - "er geen verschil van mening kan zijn omtrent de felheid van zijn aanval op de risico's, die het gebruiken van geweld kan betekenen voor de bestendiging van de westerse cultuur." Hij besloot: "In het laatste tiental jaren is er, volgens mij, nog nooit een boek verschenen, dat op een meer afdoende wijze de kwesties heeft behandeld, die beslissend zullen zijn voor het uiteindelijke lot van deze periode."

Waardering van geestverwanten

Het enthousiasme, waarmee Bradley The Conquest of Violence bejegende, werd voor honderd procent gedeeld door diegenen van zijn tijdgenoten, die actief bezig waren in organisaties die zich tegen de oorlog verzetten. Fenner Brockway, die De Ligt persoonlijk kende vanwege hun

beider betrokkenheid bij de activiteiten van de War Resisters' International, noemde dit boek later eens "het tekstboek der geweldloze revolutie". (39) Harold Bing, lid van de Raad van de WRI, noemde De Ligt "een van de vooraanstaande intellectuele leiders van de pacifistische beweging in de periode tussen de twee wereldoorlogen." (40) Sybil Morrison, die erg actief was in de Peace Pledge Union en die ook een geschiedenis van deze organisatie schreef, herinnert zich dat in het midden van de dertiger jaren de ongeveer 800 groepen van haar organisatie "met enorme belangstelling en aandacht Richard Gregg's The Power of Non-Violence en later Bart de Ligt's The Conquest of Violence bestudeerden." (41) Mensen, die het pacifisme bestudeerd hebben, bevestigen allen de enorme invloed die het boek van De Ligt op de beweging heeft uitgeoefend, zoals blijkt uit de volgende citaten: "Zeer invloedrijk", schreef David A. Martin in zijn Pacifism. An Historical and Sociological Study. (42) Blanche Wiesen Cook beschreef het boek als "van zeer grote historische invloed zijnde in Europa", in haar Bibliography on Peace Research in History. (43) Arlo Tatum noemde het boek "een moderne klassieker van pacifistische theorie, voor 't eerst uitgegeven in verscheidene Europese talen." (44) "Gregg en De Ligt", zo heeft Frank E. Myers geschreven, waren de schrijvers van "de twee boeken, die het meest verantwoordelijk zijn voor het op gang brengen van discussies in Groot-Brittannië met betrekking tot de geweldloosheid." (45) Nog een bewijs van de vooraanstaande plaats, die het boek innam, en tegelijk een herinnering aan het door Routledge verstandig geachte kritische onderzoek van het boek door een advocaat voordat het uitgegeven werd, wordt ons verschaft door Hugh Brock, die schreef: "In 1940 vond de Britse regering het nodig om - op straffe van rechtsvervolging - een einde te maken aan de verspreiding van een boek over geweldloze actie. Dit zegt iets over de indrukwekkende ideeën, die door Bart de Ligt naar voren gebracht werden in zijn Conquest of Violence." (46)

Hedendaagse waardering

Het voorbijgaan der jaren heeft niets afgedaan aan de bewondering en lof voor het werk van De Ligt. De hernieuwde belangstelling voor het boek door latere generaties kan verklaard worden uit het feit, dat "de overwinning op het geweld" een dwingende eis is van hun nukleaire tijd (-perk), en uit het feit dat men in steeds bredere kring gaat erkennen dat het zowel moreel als verstandelijk erg twijfelachtig wordt of men onbeperkt zijn vertrouwen mag blijven stellen in nukleaire afschrikking als een middel om geweld te voorkomen. Het zoeken naar geweldloze methodes om conflicten op te lossen is tegenwoordig even hard nodig als in de tijd dat De Ligt zijn boek schreef - maar het is triest te moeten vaststellen dat noodzaak en werkelijkheid nog even ver van elkaar verwijderd zijn als toen. Dat in dit voortdurend streven en speuren The Conquest of Violence meer belangstelling verdient, zodat het boek niet alleen maar gezien moet worden als een boek van antiquarische waarde,

is duidelijk uiteengezet door George Lakey, een geletterd vredes-aktivist. In een voorwoord, dat hij schreef voor een hedendaagse herdruk van het boek, beschrijft hij het werk als "een klassiek werk in de literatuur van oorlog en revolutie" en "als een boek dat nog steeds van toepassing is op de problemen van deze tijd." (47) Hij vindt dat het boek "toepaslijker is dan het overgrote deel van het vredesonderzoek der laatste jaren", vanwege de betekenis die De Ligt hecht aan de rol, die politieke economie speelt in de maatschappelijke analyse van oorlogvoering en tevens vanwege de helderheid, waarmee hij de kwesties uiteenzet. Wat betreft de talrijke historische gevallen van geweldloze strijd, die door De Ligt worden gebruikt om een beeld te geven van een prakties alternatief voor geweld, schrijft Lakey: "Ik heb zijn beschrijvingen vergeleken met later onderzoek en de verslagen van De Ligt kunnen zich daartegen best staande houden." In een voetnoot echter zegt hij dan verder dat hij zelf er evenmin, als andere onderzoekers vóór hem, in geslaagd is "de algehele staking in 1917 in Argentinië op te sporen, die ondernomen zou zijn als protest tegen deelname aan de Wereldoorlog, en die door De Ligt in het kort wordt genoemd op pagina 142." (48) Dit voorbeeld was het onderwerp van twee prakties gelijklopende pamfletten, die De Ligt er aan wijdde en die in 1934 uitgegeven werden door het Internationale Anti-Militaristische Buro in N.Niedorp, Nederland: Oorlog verhinderd door direkte aktie. Een onvergetelijk voorbeeld en Oorlogsverhinderd door direkte aktie. De Ligt wijst erop dat de bron, waaruit hij deze geval-studie heeft geput, uit een twaalfstal nummers bestond van een "nu prakties vergeten" (De Ligt) anti-militaristies dagblad, La Feuille, dat tijdens de Eerste Wereldoorlog een tijdje in Genève in omloop was en dat door Jean Debrit werd uitgegeven. Het schijnt dat de Nederlandse pamfletten gebaseerd waren op het artikel van De Ligt 'Efficacité de l'action directe', dat in La Patrie Humaine van 12 januari 1934 verschenen was. Deze laatste verwijzing werd inderdaad door De Ligt op pagina 142 van The Conquest of Violence aangegeven en wij kunnen alleen maar veronderstellen dat zij door Lakey, en door anderen, over het hoofd werd gezien. In het geval van Lakey is deze vergissing wel bijzonder ironies, gezien zijn volgende opmerking en de daarin stilzwijgend besloten kritiek: "Dit boek geeft je een gevoel van drang, van gehaastheid; het lijkt erop alsof er zelfs nog geen tijd over was om alle gevallen van geweldloze aktie, die in dit boek verhaald en beschreven worden, van voetnoten te voorzien." (49)

Het werk van De Ligt wordt ook hogelijk gewaardeerd door een leidende Amerikaanse schrijver van de geschiedenis der internationale anti-oorlog beweging. Charles Chatfield verwijst naar het "klassieke en monumentale boek" van De Ligt "dat, tesamen met R. Gregg's The Power of Non-Violence, de invloedrijkste uiteenzetting vormde van verzet tegen de oorlog in de periode tussen de twee wereldoorlogen." (50) Elders in hetzelfde boek schrijft hij met grote nadruk: "Het werk van De Ligt moet worden beschouwd als de belangrijke basis, van waaruit men de systematische analyse en de planning van het geweldloze volksverzet

kan ontwikkelen." (51) Het 'Kampagne-plan' speelt een beslissende rol in Chatfield's waardering van het belang van de geschriften en ideeën van De Ligt. Chatfield heeft gelijk als hij het feit onderstreept, dat er in de dertiger jaren maar weinig van dergelijke plannen bestonden en dat het plan van De Ligt om meer dan een enkele reden op de eerste plaats komt: "In het westen werden nationale programma's van verzet tegen de oorlog geformuleerd door Aldous Huxley, Jessie Wallace Hughan en Bart de Ligt. Slechts het plan van De Ligt werd in brede kring besproken om te bekijken of het in aanmerking kon komen opgenomen te worden in het WRI-programma, en het kreeg niet genoeg steun om iets meer te worden dan een voorstel of een uiteenzetting, die een meer dan normale bekendheid verwierf." (52) Zowel Huxley's What are you going to do about it? als Hughan's If we should be invaded: facing a fantastic hypothesis (New York, War Resisters' League, 1939) "hadden zonder twijfel veel te danken aan Richard Gregg's analyse van Gandhiaanse technieken en meer in het bijzonder aan het 'Kampagne-plan', dat door Bart de Ligt aan de WRI werd voorgelegd, in juli 1934." (53) George Lakey daarentegen verwijst slechts stilzwijgend naar het 'Plan' van De Ligt en dan nog wel in tamelijk kritiese bewoordingen: "wat door De Ligt als een plan aan ons wordt voorgelegd is in werkelijkheid een lijst van keuze-mogelijkheden. Een bepaalde orde van belangrijkheid wordt niet aangegeven en er is geen gevoel te bespeuren van fasering of tijds-planning. Het is volkomen onduidelijk hoe een Nederlandse of Britse lezer het in de dertiger jaren klaar zou hebben moeten spelen om een vredesmobilisatie op gang te krijgen of hoe hij de vredesbeweging zou kunnen omzetten in een revolutionaire beweging." (54)

Het boek van Bondurant met dezelfde titel

Voordat wij afstappen van The Conquest of Violence, rest ons nog melding te maken van het zonderlinge feit, dat Joan Bondurant's boek onder dezelfde titel - Conquest of Violence (Berkeley & Los Angeles, University of California Press, 1965) - absoluut geen gewag maakt van De Ligt. Dit is erg verwonderlijk gezien het feit dat onderwerp en inhoud van Bondurant's boek erg veel gelijkenis vertonen met dat van De Ligt. In de bewoordingen van Peter Brock is haar boek "tot nu toe veruit de beste uiteenzetting van 'de Gandhiaanse konfliktsfilosofie'." (55) Ja, het is zelfs nog verbazingwekkender, als men zich herinnert dat De Ligt bij meerdere gelegenheden met Gandhi in discussie trad en hem schriftelijk bekritiseerde. Zijn 'Mahatma Gandhi on War: An Open Letter to Gandhi and his Reply' was verschenen in The World Tomorrow (56), en hierop volgde een aantal eveneens kritiese geschriften in verschillende talen en over een periode van vijf jaar. Zijn meest uitgebreide bespreking van Gandhi's houding en ideeën is te vinden in 'een hoogst kritiese studie' (aldus Peter Brock) (57), in 1930 uitgegeven in het Nederlands. (Een wereldomvattend vraagstuk: Gandhi en de oorlog.) In 1932 publiceerde The World Tomorrow wederom een krities artikel onder de titel 'Ma-

hatma Gandhi's Attitude Toward War', met 'A Reply to Mr. de Ligt' door Richard B. Gregg. (58) Het is daarom moeilijk te geloven - hoewel het blijkbaar toch het geval is - dat een vooraanstaande Gandhi-kenner zich niet bewust was van De Ligt en van zijn The Conquest of Violence, toen zij haar boek schreef met dezelfde titel. (59) Hun kijk op de persoon en het werk van Gandhi week echter onderling in sterke mate af, zoals heel duidelijk door Lakey is samengevat. Hij schrijft namelijk, dat in het werk van Joan Bondurant "Gandhi in het middelpunt van de aandacht staat en op een wijze benaderd wordt, die grenst aan verering, terwijl in de opvattingen van De Ligt de Indiase leider een reuzenfiguur was, die echter zijn beperkingen had Bondurant idealiseert Gandhi en zijn methode en plaatst hem op een voetstuk, verwijderd van de harde werkelijkheid van elke dag. De Ligt daarentegen bekritiseerde Gandhi's soms opportunisties geschipper in zijn betrekkingen met het Britse Rijk (vooral als het in oorlog was), terwijl hij toch met des te grotere energie ernaar streefde de ideeën van Gandhi aan zijn Europese gehoor over te brengen." (60)

Het feit dat Bondurant niet op de hoogte was van De Ligt's The Conquest of Violence doet wel wat vreemd aan. Zoals wij gezien hebben verschenen er verschillende recensies van het werk toen het voor de eerste keer gepubliceerd werd, en sinds dat moment is het door iedereen beschouwd als een belangrijke tekst voor de radikale vredesbeweging. Dat het La Paix Créatrice wel ietwat anders verging is ongetwijfeld te wijten aan het feit dat het nooit in het Engels vertaald werd. Al diegenen die iets over dit werk weten, danken deze kennis aan het feit dat Huxley erover geschreven heeft. Zijn grote waardering voor La Paix Créatrice weerklonk in een zeldzame recensie van het boek in een belangrijk, in het Engels verschijnend, tijdschrift. Oscar Jászi schreef: "Nooit tevoren is de leer van de morele kracht, de direkte aktie tegen de oorlog, individueel en kollektief, zo uitgebreid behandeld als in dit boek." (61) Een vooraanstaand historicus op het terrein van het pacifisme, heeft onlangs deze mening bevestigd. Peter Brock, schrijver van een uniek, drielidig werk 'History of Pacifism', schrijft: "Nog nooit eerder is er een algemene geschiedenis van het pacifisme geschreven. Een boek, dat qua inhoud een dergelijke studie het meest benadert, is geschreven door de Nederlandse anarchist Bart de Ligt: Vrede als Daad..... De Ligt's werk vertegenwoordigt een waarlijk baanbrekend waagstuk; graag wil ik erkennen dat de inspiratie die ik opdeed bij het lezen van de Franse editie van dit werk, nu ongeveer dertig jaar geleden, mij ertoe gebracht heeft dit onderwerp verder te bestuderen." Brock vervolgt dan op meer kritiese toon: "Zoals men uit de ondertitel kan opmaken, richt de schrijver zich hoofdzakelijk op het natrekken van wat er vooraf gegaan is aan het idee 'Direkte Aktie tegen Oorlog'. Helaas wordt het verhaal hier en daar ontsierd door een bepaalde geneigdheid tot een tamelijk grillige historische interpretatie en een nogal doktrinaire wijze van benadering." (62) Terwijl sommige schrijvers het uitblijven van een Engelse vertaling hebben betreurd - bijvoorbeeld Nicolas Walter, die in een bespreking van

The Conquest of Violence opmerkte: "Bart de Ligt heeft ook een veel uitgebreider werk geschreven met als titel Creative Peace, dat om de een of andere reden nooit in het Engels vertaald is." (63) -, zijn anderen totaal onkundig gebleven van het bestaan van dit boek, zoals bijvoorbeeld blijkt uit een onlangs verschenen studie van de Britse vredesbeweging, die naar The Conquest of Violence verwijst als zijnde De Ligt's magnum opus. (64)

Bekendheid bij Engelse pacifisten en strijders tegen de oorlog met betrekking tot De Ligt

Wellicht schuilt er wel enige waarheid in de bewering, dat de kennis die Engelse pacifisten en strijders tegen de oorlog hadden over De Ligt en over diens theorieën, meer afkomstig was van het feit dat hij een vooraanstaande rol speelde in de belangrijkste anti-oorlog-bijeenkomsten van die tijd, dan van zijn geschriften waarvan er slechts enkele in het Engels verkrijgbaar waren. (65) Zijn beroemde Kampagne-plan, dat tijdens de driejaarlijkse konferentie van de WRI in 1934 in Welwyn ter sprake was gebracht, is hier reeds eerder genoemd. Drie jaar later trok hij weer ieders aandacht tijdens de Konferentie van de WRI in Kopenhagen (23-27 juli 1937), toen hij de persoonlijke vredeskruistocht van George Lansbury aanviel. Deze had zijn ontslag genomen als leider van de Britse Arbeiderspartij in 1935, om daarna op bezoek te gaan bij de meest vooraanstaande staatslieden ter wereld in een poging hen over te halen tot het houden van een vredeskongres. Hij was juist teruggekeerd van een bezoek aan Mussolini in Rome en was eerder dat jaar op bezoek geweest bij Hitler in Berlijn. Kort tevoren was Lansbury ook benoemd tot voorzitter van de WRI en De Ligt, die erg krities stond tegenover de pogingen van Lansbury om in feite een kompromis tot stand te brengen tussen de verschillende 'imperialismen' (De Ligt), verklaarde nadrukkelijk dat de WRI niets te maken had met de privé-activiteiten van haar voorzitter en dat de WRI zich ervan zou moeten distantiëren. Dit standpunt bracht de nodige beroering tijdens de konferentie in Kopenhagen. (66) Een paar dagen daarna was er in Parijs een bijeenkomst van de 'Rassemblement Internationale contre la Guerre et le Militarisme' (RIGM) (1-5 augustus), waar ongeveer 300 afgevaardigden, afkomstig uit tien verschillende landen, bijeenkwamen. Weer trad De Ligt hier sterk op de voorgrond en het was grotendeels aan hem te danken, dat tijdens deze bijeenkomst het Internationaal Pacifisties Verbond (IPA: International Pacifist Association/Groupement Pacifiste Internationale) opgericht werd. Eén van de Britse afgevaardigden was R.H.Ward, die deel uitmaakte van het bestuur van de Peace Pledge Union. Tijdens de konferentie in Parijs ontmoette hij De Ligt voor de eerste, maar ook voor de laatste keer; daarna werden er tussen hen geregeld brieven gewisseld, waarin gesproken werd over kwesties met betrekking tot de IPA. Op verzoek van De Ligt verklaarde Ward zich bereid elkaar tijdens de konferentie te steunen, en terwijl de konferentie nog aan de gang was stuurde hij een

'hoogst interessant' verslag naar Max Plowman, de Sekretaris-Generaal van de PPU. (67) Ward zag in De Ligt een verwante geest en beschreef hem later als 'een Gandhi van het westen'. Ward overreedde de PPU om een herdruk uit te brengen van het 'Kampagne-plan' (waardoor het werk in Engeland een bredere lezerskring vinden kon dan anders mogelijk geweest was), en om De Ligt's Introduction to the Science of Peace (68) te publiceren. Dit laatstgenoemde was de tekst van de eerste lezing, die tijdens de eerste Zomerkursus van de Vredesakademie gehouden werd, in augustus 1938 te Jouy-en-Josas. (De Ligt was echter niet in staat deze lezing zelf te houden; hij stierf de maand daarna.) Ook de Akademie kwam voort uit de IPA en was ook het produkt van een door hem genomen initiatief. De Ligt's oproep om te komen tot een wetenschap der vrede en een vredesakademie te creëren is een uniek en opmerkelijk voorbeeld van vredesonderzoek 'avant la lettre'.

We danken aan Ward's inspanningen niet alleen deze twee publikaties van De Ligt in de Engelse taal (in het bijzonder de lezing over de Vredesakademie), maar tevens een essay, dat de enige uitgebreide verhandeling in het Engels blijkt te zijn die De Ligt als onderwerp heeft. Deze verhandeling komt voor in Ward's Names and Natures: Memories of Ten Men, uitgegeven in 1968. (69) Het is daarom des te meer te betreuren, dat de verhandeling vaak onbetrouwbaar is als het gaat om de feiten in De Ligt's leven, en dat de inhoud prakties alleen maar de omstandigheden van zijn begrafenis weergeeft. Als sekretaris van de Engelse afdeling van de IPA woonde Ward de krematie bij van De Ligt's stoffelijk overschot in Parijs in september 1938, maar zijn luchthartig verslag hiervan laat een ietwat onprettige indruk na. Ward's slotwoorden kunnen daarentegen best wel met instemming worden geciteerd: "Ik ben hem erkentelijk voor het feit, dat hij één van de meest vitale, verstandige, scherpzinnige mensen is geweest, die ik ooit heb mogen ontmoeten, en ook ben ik hem dankbaar dat ik door mijn omgang met hem tot het besef gekomen ben, dat de moeite, die hij zich getroost heeft om een 'geweldloos revolutionair' te zijn, hem tot eer strekt en niet zo maar een eksentrieke poging is geweest." De Ligt's streven is niet alleen maar belangrijk in histories opzicht: de omstandigheden van onze eigen tijd hebben aan De Ligt's ideeën een ekstra waarde gegeven; deze ideeën in de praktijk toe te passen is dringender nodig dan ooit tevoren.

NOTEN

- (1) Dit artikel is deels gebaseerd op niet-gepubliceerde correspondentie uit de archieven van Routledge & Kegan Paul Ltd. (bewaard in de bibliotheek van de Universiteit van Reading). Ik ben Routledge & Kegan Paul Ltd, Mevr. Laura Huxley en Mej. Honor Tracy dankbaar voor hun toestemming om van dit materiaal gebruik te mogen maken. Ik ben Chatto & Windus erkentelijk, omdat zij mij toegestaan hebben te citeren uit Letters of Aldous Huxley, bewerkt door Gro-

- ver Smith. Tenslotte zou ik Dr.J.A.Edwards, Archivaris aan de Universiteit van Reading, willen bedanken voor zijn hulp.
- (2) MS 1489, file La-li, april 1937 - maart 1938 (wordt verder naar verwezen als MS 1489)
- (3) Vient de paraître: La Paix Créatrice. Paris: Marcel Rivière, 1934, 16 pp.
- (4) MS 1489.
- (5) MS 1489.
- (6) MS 1489.
- (7) Adam Roberts, 'The Limits of Pacifism: Aldous Huxley's Ends and Means', pp.64-72 in Millennium: The Journal of International Studies. Londen: London School of Economics, vol.2, no.3, Winter 1973-74, p. 65.
- (8) *Ibid.*, p.66.
- (9) MS 1489.
- (10) MS 1489, file Hi-Hy, Apr.1937-Mar.1938 (wordt verder naar verwezen als MS 1489a)
- (11) MS 1489a.
- (12) MS 1489.
- (13) MS 1489.
- (14) MS 1489.
- (15) MS 1489.
- (16) MS 1489.
- (17) MS 1489. De vertaling van De Ligt's boek was haar eerste literaire werk; zij werd een geslaagd romanschrijfster en essayist en was ook politiek korrespondent voor vooraanstaande Britse kranten. Bijna een halve eeuw later zegt ze: "Ik was niet bijzonder geïnteresseerd in de argumenten, die De Ligt opperde Ik was alleen maar de vertaalster en heb ook nooit de mening van de schrijver gedeeld. In feite kan ik me niet aan de indruk onttrekken, dat beminnelijke personen als De Ligt, die de mening zijn toegedaan dat alle mensen zo vriendelijk zijn als zijzelf, voor Hitler een grote aanmoediging betekenden." (Brief aan de schrijver, 5 juli 1985.)
- (18) MS 1489a.
- (19) MS 1489a.
- (20) MS 1489a.
- (21) cf. Grover Smith, ed., Letters of Aldous Huxley. Londen: Chatto & Windus, 1969, p. 403, noot.
- (22) *Ibid.*, p. 407.
- (22a) Vergelijk Bevrijding, deel 6, no.12, december 1937, blz.169-171. (De verwijzing naar het kongres van de RUP in Brussel in september 1937 is inkorrekt, aangezien dit kongres het jaar tevoren plaatsvond.) De Ligt schreef over zijn ontmoeting met Huxley voor de eerste keer in 'Mensen en Abstrakties' in hetzelfde tijdschrift, deel 8, no.12, december 1936, blz. 188.
- (23) Smith, o.c., p. 411.
- (24) *Ibid.*, p. 416.
- (25) *Ibid.*, p. 417.

- (26) Ibid., pp. 422, 425.
- (27) An Encyclopaedia of Pacifism. Londen: Chatto & Windus, 1937, p. 109.
- (28) Ibid., p. 18.
- (29) MS 1489.
- (30) MS 1489.
- (31) MS 1489.
- (32) MS 1489.
- (33) MS 1489.
- (34) MS 1489.
- (35) MS 1489.
- (36) Times Literary Supplement, 5 februari 1938, p. 94.
- (37) American Political Science Review, vol. 32, no. 5, oktober 1938, pp. 1009-1010.
- (38) Annals of the American Academy of Political and Social Science, vol. 201, januari 1939, pp. 264-5.
- (39) Fenner Brockway, Towards Tomorrow: The Autobiography of Fenner Brockway. Londen: Hart-Davis, MacGibbon, 1977, blz. 60. In een eerder uitgekomen editie van de autobiografie noemt Brockway De Ligt "een fijne en dappere kameraad met grote dynamische kracht." (Inside the Left. Londen: George Allen & Unwin, 1942, blz.131.) In een brief aan schrijver dezes verklaart hij een 'groot bewonderaar' van De Ligt te zijn.
- (40) Harold Bing, Pacifists over the World. Londen: Peace News, 1943, p.4.
- (41) Sybil Morrison, I Renounce War. The Story of the Peace Pledge Union. Londen: Sheppard Press, 1962, p. 18.
- (42) New York: Schocken Books, 1966, p. 142.
- (43) Santa Barbara: ABC-CLIO Press, 1969, p.24.
- (44) Handbook for Conscientious Objectors. Philadelphia: Central Committee for C.O.s, 1966, 8th ed., p. 103.
- (45) Frank E. Myers, 'Dilemmas in the British Peace Movement since World War II', pp.81-90 in Journal of Peace Research, 1973, nos.1-2, p.89, noot 5.
- (46) Hugh Brock, The Century of Total War. Londen: Peace News, 1961, p.21.
- (47) George Lakey, 'Introduction' to Bart de Ligt, The Conquest of Violence. New York: Garland Publ., 1972, pp.5-11.
- (48) Ibid., p. 11, noot 2.
- (49) Ibid., p. 5.
- (50) Charles Chatfield, ed., International War Resistance through World War II. New York: Garland Publ., 1975, p. 558.
- (51) Ibid., p. 44, noot 39.
- (52) Ibid., p. 33.
- (53) Ibid., blz. 44, noot 39 en blz. 558. Chatfield vergist zich als hij schrijft dat het Plan door de PPU gepubliceerd werd in 1934 (blz. 558). Ofschoon Dick Sheppard's brief - die zou leiden tot de stichting van de PPU - in 1934 gepubliceerd werd, ontstond de PPU pas

- in 1936 (zoals Chatfield zelf schrijft, blz.33). De editie van het Plan, uitgebracht door de PPU, verscheen in 1939 (zie noot 68, infra, voor nadere bijzonderheden). De meest recente herdruk van het Plan is te vinden in Chatfield's boek (blz. 602-18).
- (54) 'Introduction', o.c., p. 9.
- (55) Peter Brock, Twentieth-Century Pacifism. New York: Van Nostrand Reinhold, 1970, p. 102, noot 5.
- (56) New York, vol. 11, no. 11, november 1928.
- (57) Peter Brock, o.c., p. 103, noot 44.
- (58) Deze twee stukken zijn herdrukt in Charles Chatfield, red., The Americanization of Gandhi. Images of the Mahatma. New York: Garland Publ., 1976, blz.712-721.
- (59) Dezelfde titel werd vijf jaar later gebruikt door T.A.Critchley: The Conquest of Violence. Order and Liberty in Britain (Londen: Constable, 1970). Twee jaar voordat Bondurant's boek uitkwam, heeft Mulford Q. Sibley (ed.) een hoofdstuk van zijn The Quiet Battle: Writings on the Theory and Practice of Non-violent Resistance (Garden City, New York: Doubleday, 1963) aan De Ligt's boek gewijd.
- (60) 'Introduction', o.c., p. 8.
- (61) American Political Science Review, vol.31, no. 2, april 1937, pp. 368-9.
- (62) Peter Brock, Pacifism in Europe to 1914. Princeton: Princeton Univ. Press, 1972, p. 505.
- (63) Nicolas Walter, Nonviolent Resistance: Men against War. Londen: Nonviolence 63, 1963, blz. 28. De Ligt's overlijden in 1938 is een belangrijke faktor, die deze omstandigheid helpt verklaren.
- (64) Martin Ceadel, Pacifism in Britain 1914-1945: The defining of a faith. Oxford: Clarendon Press, 1980, p. 170.
- (65) Zijn uitgebreide bibliografie, gepubliceerd in 1939 (vergelijk noot 68) vermeldt, naast de Engelse publikaties in dit artikel genoemd, minder dan tien andere soortgelijke publikaties (die prakties allen als tijdschrift-artikel verschenen).
- (66) De Ligt's toespraak (in het Nederlands) kan men vinden in een verslag van de Konferentie te Kopenhagen, dat hij schreef onder de naam 'Observator' in Bevrijding, deel 9, no.8-9, aug.-september 1937 blz. 132-3. Lansbury's eigen verslag in zijn My Quest for Peace (London: Michael Joseph, 1938) is nogal kleurloos, bevat weinig informatie en noemt de naam van De Ligt zelfs niet. Lansbury vat het als volgt samen: "Deze konferentie duurde drie dagen en was, kortweg, alles wat een konferentie behoort te zijn - niet te vormelijk, niet helemaal een eensgezind geheel, maar wel waren alle deelnemers verenigd in de band van internationale kameraadschap en volledig wars van alle geweld en van oorlog." (blz.257). (Het is niet waarschijnlijk dat het volgende verhaal, door Harold Bing aan Wim Jong, een geestverwant van De Ligt, verteld, een verklaring biedt voor het niet noemen van De Ligt door Lansbury: in Kopenhagen, tijdens een van De Ligt's toespraken - in het Engels - wendde Bing zich tot zijn buurman, Lord Ponsonby, en vroeg hem wat De Ligt

- gezegd had. Ponsonby antwoordde: "Dat weet ik niet; ik spreek geen Duits.")
- (67) Vergelijk Bridge into the Future. Letters of Max Plowman. Onder redactie van D.L.P. Londen: Andrew Dakers, 1944, blz. 608-9.
- (68) Alle bijzonderheden omtrent de publikatie luiden als volgt: Plan of Campaign against all War and all Preparation for War (allereerst voorgelegd aan de Internationale Konferentie van de WRI in Welwyn, Herts, Engeland, juli 1934). Londen: Peace Pledge Union, (1939), 19 pagina's (met een inleiding door Ward), en Introduction to the Science of Peace. Peace Academy Lectures No.1. Londen: Gepubliceerd voor de Peace Academy door de Peace Pledge Union, 1939, 32 pagina's. Een Nederlandse versie van deze lezing is te vinden in het gedenkboek Bart de Ligt 1883-1938 (Arnhem: Van Loghum Slaterus, 1939). De bibliografie van De Ligt's geschriften aan het slot van dit boek bevat uiteraard deze twee pamfletten in het Engels niet. Na de oorlog publiceerde de PPU een bondige verzameling uitspraken door zeven schrijvers onder de titel Why I am still a Pacifist (1946, 34 pagina's), die wordt ingeleid met een bijdrage van Catherina de Ligt, weduwe van Bart de Ligt, die 'de trouwe en hechte metgezel' van haar man was in het werk voor de Vredesbeweging. (blz.4)
- (69) Londen: Victor Gollancz, 1968, blz. 149-66. In Wyatt Rawson's levensbeschrijving van Kees Boeke (die veel met De Ligt gemeenschappelijk had en wiens konneties met Engeland veel uitgebreider waren dan die van De Ligt) bevinden zich enkele interessante bladzijden over De Ligt en over het idealistische en revolutionaire klimaat, dat hem in de beginjaren van de twintigste eeuw beïnvloedde. Vergelijk 'Kees en Betty Boeke - a Short Account of their Lives and Work', blz. 1-81 in Aan Kees Boeke, 25 september 1954. Purmerend: J. Muusses, 1956.

VREDE ALS DAAD

BEGINSELEN, GESCHIEDENIS
EN STRIJDMETHODEN VAN DE
DIREKTE AKTIE TEGEN OORLOG

DOOR

B. DE LIGT

EERSTE DEEL

VAN LOGHUM SLATERUS'
UITGEVERS MAATSCHAPPIJ N.V.
ARNHEM - IN 'T JAAR MCMXXXII

VREDE ALS DAAD

BEGINSELEN, GESCHIEDENIS
EN STRIJDMETHODEN VAN DE
DIREKTE AKTIE TEGEN OORLOG

DOOR

B. DE LIGT

TWEEDE DEEL

VAN LOGHUM SLATERUS'
UITGEVERS MAATSCHAPPIJ N.V.
ARNHEM - IN 'T JAAR MCMXXXII

VREDE ALS DAAD - deel I (verschenen in 1931) (327 blz.)

Gaat in op de verschillende motieven voor en vormen van pacifisme; Beschrijft de "Opkomst der idee van de vrede als daad" in de Chinese traditie, de Indiase traditie, de Sumerische traditie, de Egyptische traditie, de Parsistische traditie, de Israelitische traditie, de Hellenistisch-Romeinse traditie;

Bespreekt de "Religieuze direkte aktie":

A. Uit godsdienstige motieven;

VREDE ALS DAAD - deel II (verschenen in 1933) (344 blz.)

vervolgt het eerste deel met:

B. Uit algemeen-religieuze en humanitaire motieven;

Bespreekt de "Sociale direkte aktie":

Uit sociologische en universeel-menselijke motieven.

INVLOED EN BETEKENIS VAN BART DE LIGT IN DE LAATSTE VIJFTIG JAAR, DE PERIODE 1938-1988

door: Wim Robben

Invloed

Voor de generaties na hem is Bart de Ligt tot op heden van blijvende betekenis, in belangrijke mate vanwege zijn magistrale tweedelige werk "Vrede als Daad; beginselen, geschiedenis en strijdmethoden van de direkte aktie tegen oorlog." Wie deze, respektievelijke 327 en 344, bladzijden gelezen heeft zal zeer onder de indruk zijn van de boeiende en rijke geschiedenis van de geweldloze strijd, door De Ligt beschreven vanaf de vroegste geschiedenis (van ondermeer China, India, Egypte, Perzië, Griekenland en Italië) tot ± 1930. (1) De groep belangstellenden die "Vrede als Daad" gelezen heeft is echter relatief klein, en beperkt zich tot diegenen die zich aangetrokken voelen tot pacifisme, geweldloze weerbaarheid en/of anti-militarisme. In Engeland en de Verenigde Staten heeft een kleine groep belangstellenden inspiratie gevonden in zijn boek "The Conquest of Violence".

De groep die kennisgenomen heeft van een gedeelte van de andere publikaties van Bart de Ligt, is nog kleiner. Buiten de kring van zijn geestverwanten, die met hem hebben samengewerkt, en van een kleine groep mensen binnen de meer progressief-denkende vredesbeweging, is Bart de Ligt tot op heden nauwelijks bekend. Alvorens hiervoor een verklaring te geven, wil ik eerst nagaan wat tot nu toe ondernomen is om aan De Ligt's ideeën grotere bekendheid te geven.

Aandacht voor Bart de Ligt

Direkt na zijn dood, op 3 september 1938, verschenen herdenkingsartikelen in bladen als Bevrijding, De Wapens Neder, Tijd en Taak, Kerk en Vrede. Na de krematie, welke op 7 september in Parijs plaatsvond, werd de urn met as naar Nederland gebracht en bijgezet in Westerveld

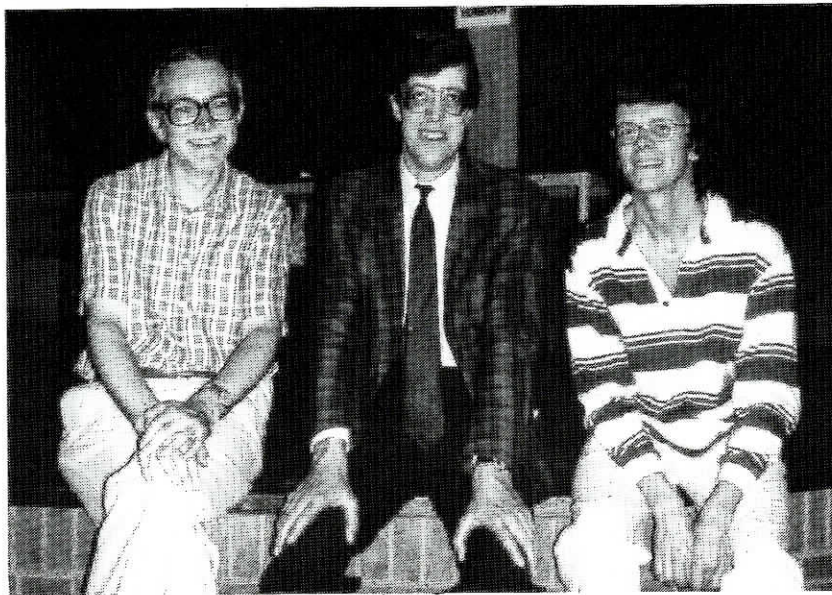

Van links naar rechts: Michiel de Ligt, Wim Robben, I.V. van Peski, Mevrouw de Ligt, Joan de Ligt, Bart de Ligt (Jr.), voor de tentoonstelling in het gemeentehuis van Nuenen, op 16 oktober 1987, na de onthulling van het bord van de "Bart de Ligt-straat". (Achter Mevrouw Ingrid van Peski hangt het schilderij dat ze van haar vader Bart maakte.)

From left to right: Michiel de Ligt, Wim Robben, I.V. van Peski, Mrs. de Ligt, Joan de Ligt, Bart de Ligt (Jr.), in front of the exhibition in the town-hall of Nuenen, on October 16, 1987, after the unveiling of the name plate of the "Bart de Ligt-street". (Behind Mrs. Ingrid van Peski the painting portraying her father Bart, which she made herself.)

Arthur Lehning spreekt tijdens het Bart de Ligt-Kongres op 10 december 1983.
Arthur Lehning speaks at the Bart de Ligt-Congress on December 10, 1983.

Van links naar rechts: Peter van den Dungen, Herman Noordegraaf, Wim Robben,
na afloop van het Bart de Ligt-Kongres op 3 september 1988.
From left to right: Peter van den Dungen, Herman Noordegraaf, Wim Robben,
at the end of the Bart de Ligt-Congress on September 3, 1988.

op 10 september. Ondermeer Arthur Lehning sprak daarbij een herdenkingsrede uit. (2) Op 15 september 1938 vond in Bussum een herdenkingsbijeenkomst plaats, evenals op vrijdagavond 14 oktober 1938 in het Nutsgebouw in Leiden. (3)

In 1939 verscheen het herdenkingsboek "Bart de Ligt, 1883-1938" waarin zijn vrouw en veertien geestverwanten over zijn leven en ideeën spraken. Ds. H.J. Mispelblom Beyer schreef voor dit boek een uitvoerig biografies hoofdstuk. Tevens bevatte dit boek foto-materiaal en een bijna volledige bibliografie van de publikaties van Bart de Ligt, welke samengesteld werd door mevrouw L.M. Mispelblom Beyer.

In 1948, tien jaar na zijn dood, werd op initiatief van Ir. Gerard van Leeuwen (overleden in 1971) en ds. H.J. Mispelblom Beyer (1896-1952) een herdenkingsweekend georganiseerd in de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort (31 juli - 1 augustus). Aansluitend werd (van 2 - 7 augustus) een cursusweek gehouden met als thema "Naar een Vrije Orde". In enkele bladen, waaronder Vredesactie, verschenen artikelen over De Ligt. (4)

In 1951 werd het boek "Naar een Vrije Orde, bloemlezing uit de werken van Bart de Ligt" gepubliceerd, voorzien van een inleiding door zijn vrouw Ina de Ligt - van Rossem (1892-1970). In dit boek werden 26 artikelen van De Ligt opgenomen. (5)

In 1958, twintig jaar na zijn dood, werd door het tijdschrift "Recht voor Allen" een speciaal nummer aan De Ligt gewijd. Twee jaar later, in 1960, publiceerde Hem Day (woonachtig in Brussel en overleden in 1969) in de Franse taal "Barthelemy de Ligt; l'Homme et l'Oeuvre", dat een herdenkings-artikel van zijn hand bevatte dat op 23 september 1938 in "La Patrie Humaine" (Parijs) over De Ligt verschenen was, evenals de vertaling van twee korte artikelen (uit "Recht voor Allen", 1958) van W.J.Jong (1905-1987) en J.Hooijberg (1882-1974). Verder bevatte de publikatie enkele, in het Frans vertaalde, artikelen van De Ligt. (6)

In 1963, 25 jaar na zijn dood, werd op initiatief van zijn geestverwant Bram Storm (1889-1975), een herdenkingsbijeenkomst georganiseerd op zaterdag 7 september in Utrecht. (7) In diverse bladen verschenen herdenkings-artikelen.

In 1972 verscheen (bij: Garland Publishers, New York/London) een herdruk van De Ligt's "The Conquest of Violence". (8)

Nieuwe generatie

Tot op dit moment waren het vooral de vroegere medewerkers en geestverwanten geweest die de diverse gelegenheden aangrepen om de herinnering aan Bart de Ligt, en aan zijn ideeën, levend te houden. Een nieuwe generatie, die belangstelling kreeg voor De Ligt, kwam na het midden van de jaren zeventig op. Een eerste grondige bestudering van zijn ideeën en betekenis voor de vredesbeweging, werd verricht door de Duitse onderzoeker Gernot Jochheim die in 1977 zijn dissertatie publiceerde "Antimilitaristische Aktionstheorie, Soziale Revolution und Soziale Verteidigung. Zur Entwicklung der Gewaltfreiheitstheorie in der europä-

studies over De Ligt. (13)

- Het feit, tenslotte, dat hij voor de tweede wereldoorlog stierf bevorderde dat hij gezien werd als iemand uit een andere periode, die met zijn denkbeelden niet zozeer meer aansloot bij de na-oorlogse werkelijkheid.

Het zijn ondermeer deze factoren die De Ligt's onbekendheid verklaren. Maar dit maakt zijn ideeën niet minder belangrijk. Integendeel: grondige bestudering van zijn werk en een gedegen boek erover (waarin zijn ideeën op praktische wijze aansluiten bij onze tijd, zodat ze meer toepasbaar worden) blijft van groot belang voor de stapsgewijze ontwikkeling van de mensheid naar een meer humane en rechtvaardige wereldsamenleving. Het uitgeven van de "Verzamelde Werken van Bart de Ligt" zou een wezenlijke bijdrage hieraan zijn.

Noten

- 1) Zie "Vrede als Daad" deel I en deel II. Arnhem; 1931 en 1933.
- 2) Deze rede is opgenomen in het herdenkingsboek "Drie generaties spreken over Bart de Ligt". Boxtel/Zwolle, 1988.
- 3) In Bussum werd gesproken door J.J. Buskes en A.R. de Jong; in Leiden door M.v. Ree-Bersma, G.E. Nabrink en ds. H.J. Mispelblom Beyer.
- 4) Zie het "Archief G.J. van Leeuwen" bij het IISG in Amsterdam.
- 5) "Naar een Vrije Orde; bloemlezing uit de werken van Bart de Ligt". Arnhem, 1951.
- 6) Zie: "Domela Nieuwenhuis; Vie et Pensée. Barthelemy de Ligt; L'Homme et l'Oeuvre". Paris/Bruxelles, 1960.
- 7) Zie het "Archief G.J. van Leeuwen" bij het IISG in Amsterdam. Op deze bijeenkomst spraken Prof. J. de Graaf en Dr. Arthur Lehning.
- 8) Zie hierover ook het vorige hoofdstuk van Peter van den Dungen.
- 9) Antimilitaristische Aktionstheorie, Soziale Revolution und Soziale Verteidigung. Assen/Amsterdam, 1977.
- 10) Verder verschenen (vanaf 1978) nog de volgende herdrukken van publikaties of artikelen van De Ligt: "Anarchisme en Revolutie", Noordelijk Gewest van Vrije Socialisten, Appelscha - 1978. "Christendom en Revolutie", in: Teksten Godsdienstkritiek II, Eltheto nr.62 - 1980. "Geweldloosheid. Een briefwisseling tussen Bart de Ligt en Mohandas K. Gandhi."; Amsterdam - 1983. "Maatschappelijke Democratie", in: De As nr.62 - 1983. "De Wapens Neder 2. Mobilisatie tegen den oorlog."; Nijmegen - 1985. "De intellectuelen en de moderne oorlog"; Bergen NH - 1986.
- 11) Joan E. de Ligt (geboren in 1919) is de zoon van Bart de Ligt en is tot 1985 werkzaam geweest als huisarts in Driebergen.
- 12) Deze inleidingen zijn opgenomen in "Drie generaties spreken over Bart de Ligt". Boxtel/Zwolle, 1988.
- 13) Zie met name: "De Nederlandse vredes-aktivist Bart de Ligt; zijn leven en denken tot 1919." W.Robben; Zwolle, 1982. "Antropologie bij Bart de Ligt." H.Noordegraaf; Schiedam, 1983. "De Wapens Neder 1" (gebaseerd op de studie van G.Jochheim). Nijmegen, 1985.

BART DE LIGT - REEKS

1. Drie generaties spreken over Bart de Ligt (1883-1938), als vredes-aktivist, christen-socialist, anarchist, vrijdenker en humanist. (286 blz.; ± 60 foto's; f 28,50; ISBN 90-6346-106-2.)
2. Bart de Ligt; de overwinning op het geweld. G.Jochheim. Inleiding door Gene Sharp. (48 blz.; 4 foto-pag.; f 9,50; ISBN 90-6346-107-0.)
3. Bart de Ligt, vredes-aktivist en vredes-onderzoeker. P.v.d.Dungen, H.Noordegraaf, W.Robben. (56 blz.; met 4 foto-pag.; f 11,50; ISBN 90-6346-108-9.)
4. Bart de Ligt, Peace Activist and Peace Researcher. P.v.d.Dungen, H.Noordegraaf, W.Robben. Introduction by Gene Sharp. (60 blz.; with 4 photo-pages; f 12,50; ISBN 90-6346-109-7.)

Deze brochure werd uitgegeven door:

BART DE LIGT - FONDS

i.s.m.

STICHTING VOORLICHTING AKTIEVE GEWELDLOOSHEID (SVAG)

Het "BART DE LIGT-FONDS" stelt zich ten doel:

het publiceren van de "VERZAMELDE WERKEN VAN BART DE LIGT", alsmede boeken over hem.

De SVAG stelt zich ten doel:

een samenleving die de waarde kent van actieve geweldloosheid om spanningen te beheersen, conflicten op te lossen en een rechtvaardige maatschappij te bevorderen, zowel nationaal als internationaal.

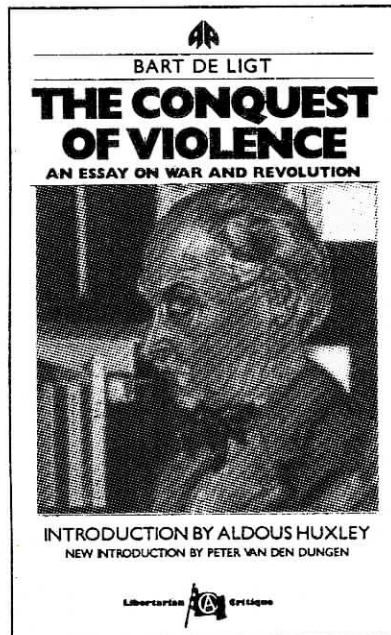
Voor informatie en publikaties over Bart de Ligt:

Bart de Ligt-Fonds, Postbus 90, 5280 AB Boxtel.

Financiële ondersteuning is zeer welkom op giro: 2133594 t.n.v. Bart de Ligt-Fonds, Boxtel.

Voor informatie en publikaties over actieve geweldloosheid / geweldloze weerbaarheid:

SVAG, Postbus 137, 8000 AC Zwolle.

THE CONQUEST OF VIOLENCE

In 1989 verschenen herdruk van Bart de Ligt's internationaal meest bekende en invloedrijke boek, dat in Engeland (1937) en in de V.S. (1938) verscheen. Voor de nieuwe editie schreef Peter van den Dungen een uitgebreide inleiding. (306 blz., voorafgegaan door 22 pagina's voor de inleidingen van P.v.d.Dungen en A.Huxley; f 33,50; ISBN 1-85305-057-1)

(Te bestellen bij: Bart de Ligt - Fonds, Postbus 90, 5280 AB Boxtel.)

INHOUD

- Voorwoord	3
- Herman Noordegraaf: Bart de Ligt (1883-1938): Vredes-aktivist en vredes-onderzoeker; zijn leven en ideeën	4
- Peter van den Dungen: Bart de Ligt, Aldous Huxley en "The Conquest of Violence" Aantekeningen bij de publikatie van een klassiek boek over de vrede en waardering voor De Ligt in Engeland en de Verenigde Staten.	20
- "Vrede als Daad"	45
- Wim Robben: Invloed en betekenis van Bart de Ligt in de laatste vijftig jaar, de periode 1938-1988	46
- "Bart de Ligt - Fonds"	51